

Eväitä kehitysmaahan matkaavalle toimittajalle

Martti Penttilä

Journalismin koulutusohjelma

<p>Tekijä Martti Penttilä</p>	<p>Ryhmä tai aloitusvuosi 2007</p>
<p>Opinnäytetyön nimi Eväitä kehitysmaahan matkaavalle toimittajalle</p>	<p>Sivu- ja liitesivumäärä 40 + 10</p>
<p>Ohjaaja Kaarina Järventausta</p>	
<p>Opinnäytetyö on ohjeistus kehitysmaahan matkaavalle toimittajalle. Työn perimmäisenä tavoitteena on pienentää toimittajan kynnystä lähteä työkeikalle kehitysmaahan ja vähentää käytännön ongelmiin käytettyä aikaa. Kynnys pienenee, kun toimittaja tietää, mitä kehitysmaakeikalle lähtö konkreettisesti vaatii ja millaisia haasteita matka tuo todennäköisemmin mukanaan. Samalla juttukeikkaan voi suhtautua ammattimaisemmin - keskittyen olennaiseen eli jutun tekemiseen.</p> <p>Kehitysmaahan matkaavalle toimittajalle on tarjolla erittäin vähän käytännön ohjeistusta, kuinka toteuttaa matka turvallisesti, tehokkaasti ja kustannustehokkaasti. Aihe on merkittävä journalismin perusarvojen kannalta, jotka kannustavat olemaan vähempiosuisten puolella. Globaalissa maailmassa usein juuri kehitysmaassa asuva ihminen on kaikkein heikoimmassa asemassa.</p> <p>Tutkimuskysymys on: ”Mitkä ovat tärkeimmät käytännön haasteet, jotka kehitysmaahan matkaava toimittaja kohtaa ja miten nämä haasteet ratkaistaan?”</p> <p>Kehitysmaahan matkaava toimittaja kohtaa muun muassa haasteita, jotka liittyvät vieraaseen kulttuuriin, toimintaympäristöön ja kieleen sekä turvallisuuteen ja terveyteen. Toimittaja helpottaa vieraassa kulttuurissa toimimista usein hankkimalla fikserin eli paikallisavustajan, joka auttaa toimittajaa esimerkiksi haastateltavien ja kuvattavien löytämisessä, tulkaamisessa sekä paikkoihin pääsyssä.</p> <p>Turvallisuus- ja terveysriskejä minimoidaan ennen matkaa selvittämällä kohdemaan tilannetta muun muassa Suomen ja muiden maiden matkustustiedotteista, omalta matkailulääkäriltä ja kansainvälisestä sekä paikallisesta englanninkielisestä mediasta.</p> <p>Tutkimus on laadullinen tutkimus, joka on toteutettu kolmen toimittajan puolistrukturoituna haastatteluna ja henkilökohtaisen kehitysmaahan kohdistuneen työmatkan havaintojen kautta. Haastattelut sekä havaintomatka Keniaan tehtiin keväällä, kesällä ja syksyllä 2012.</p>	
<p>Asiasanat ulkomaantoimittajat, työskentely ulkomailla, matkailu, kehitysmaat, työturvallisuus http://vesa.lib.helsinki.fi/ysa/.</p>	

Degree programme of Journalism

<p>Author Martti Penttilä</p>	<p>Group or year of entry 2007</p>
<p>The title of thesis Guidelines for reporter travelling to a developing country</p>	<p>Number of pages and appendices 40 + 10</p>
<p>Supervisor Kaarina Järventausta</p>	
<p>This thesis gives guidelines for a journalist travelling to a developing country for work. The ultimate goal of the thesis is to reduce the effort needed to travel to such a country for work and to decrease the time spent solving any practical problems that might arise. This effort can be reduced when a journalist knows what a work trip to a developing country specifically requires, as well as what kinds of challenges one will most likely face during such a trip.</p> <p>There are very few practical guidelines available for a journalists travelling to a developing country - how to manage throughout the trip safely, efficiently and cost-effectively. The topic is important due to the basic values of journalism, which encourage a journalist to take the side of less fortunate people. From a global perspective these less fortunate people are usually those living in the developing world.</p> <p>The research question is as follows: “What are the most important practical challenges that a journalist travelling to a developing country has to face and how can these challenges be solved?”</p> <p>A journalist who is going for a work trip to a developing country faces, among other things, challenges that have to do with an unfamiliar culture, work environment and language, as well as various safety and health issues. A journalist eases his/her work in an unfamiliar culture by hiring a fixer, i.e. a local assistant. This person helps the journalist by, for example, finding interviewees and other subjects for stories, as well as helping with translations and access to various people and places.</p> <p>The health and safety risks are minimized by ascertaining beforehand the situation in the destination country, with the help of travelling information published in Finland and other countries, and by using travel doctors and local English-language media.</p> <p>The thesis is qualitative research that is based on three half-structured interviews of experienced journalists and a subjective observation of a case trip to a developing country. The interviews and the case trip to Kenya took place during spring, summer and autumn of 2012.</p>	
<p>Key words Foreign reporter, working abroad, travelling, developing countries, work safety</p>	

Sisällys

1 Johdanto.....	1
1.1 Mitä.....	1
1.2 Miksi	3
1.3 Tutkimuskysymys.....	4
2 Tutkimus	5
2.1 Tutkimusmetodi.....	5
2.2 Haastattelukysymysten synty	7
2.3 Käsitteistä.....	8
2.4 Tietopohja.....	10
3 Ennen matkaa.....	12
3.1 Paikallisyhteydet - vinkit hyvän fikserin löytämiseen	12
3.1.1 Miten fikserin löytää	12
3.1.2 Millainen on hyvä fikseri.....	14
3.2 Terveys ja turvallisuus - vinkit terveelliseen ja turvalliseen matkaan	16
3.3 Järjestöt/viralliset tahot - apua isommilta	20
3.4 Alan sisäiset verkostot.....	21
4 Matkan aikana.....	23
4.1 Paikallisyhteydet - vinkit hyvään yhteistyöhön fikserin kanssa.....	23
4.1.1 Ole tiukka ja suora - mutta muista kunnioitus	23
4.1.2 Yleisimmät ongelmakohdat ja palkkio	26
4.2 Turvallisuus ja käytös - vinkit journalistina työskentelyyn	28
4.2.1 Pukeutuminen	29
4.2.2 Kalusto	30
4.2.3 Journalistin etiikka ja lapset	30
4.2.4 Rahan- ja avunpyynnöt.....	32
4.2.5 ”Ylimielisyys on ehdottomasti pahin asia”	33
4.3 Paikallisviranomaiset - haitaksi vai hyödyksi?	34
5 Yhteenveto.....	36
5.1 Kymmenen kohdan muistilista	36
6 Pohdintaa	38

6.1 Työn pohja-ajatuksen kritiikki.....	38
6.2 Tutkimuksen arviointia	39
Lähteet.....	41
Liitteet.....	44
Liite 1. Kysymysrunko.....	44
Liite 2. Juttu Kenian-matkalta Amnesty-lehdessä 3/2012.....	47

1 Johdanto

1.1 Mitä

Kaltareiden takaa näkyy peltinen seinä, johon on kirjoitettu monta kertaa sana ”rights”. Palloa pelaavien lasten äänet raikuvat läheiseltä kentältä. Istun peltisessä rakennelmassa, joka vaikuttaa toimistolta. Hetki sitten matkustin pienellä matatu-bussilla Kenian pääkaupungin Nairobien keskustasta kohti tuntematonta kohdetta. Tornitalot vaihtuivat pikkuhiljaa mataliin hökkeleihin. Liikenne kävi yhä sekavammaksi.

Syy, miksi istun täällä keskellä nairobilaista slummiä on lehtijutun tekeminen. Jutun piti olla paikallisesta yrittäjästä, johon suomalainen yksityisyrittäjä voisi samaistua.

Kyseiseen paikkaan minut ja toimittajakaverini ohjasi fikserimme, eli paikallisavustajamme. Ongelmamme on nyt se, että emme enää tiedä itse, missä olemme ja mitä tuleman pitää. Avustaja lähti hetki sitten. Eihän sen näin pitänyt mennä.

Vielä tuossa vaiheessa huhtikuussa 2012 en tiennyt, että olimme tehneet hyvin tyypillisen aloittelevan ulkomaantoimittajan mokan. Häkellyimme vieraassa paikassa ja annoimme fikserimme ottaa työmme ohjat. Emme olleet enää oman juttumme herroja.

Juuri ylläolevan kaltaisten tilanteiden välttämiseksi opinnäytetyöni on tehty: Työ antaa eväitä kehitysmaahan matkaavalle toimittajalle. Se auttaa toimittajaa kohtaamaan mahdolliset käytännön haasteet suhteessa länsimaissa toimimiseen. Ohjeistus kuljettaa toimittajaa - ennen kaikkea freelanceria - läpi kehitysmaakeikan: se auttaa matkaan valmistautumisessa ja paikan päällä työskentelyssä. Työn loppuun olen koonnut kymmenen kohdan vinkkilistan.

Työssäni toimittaja viittaa kaikenlaisista journalistista työtä tekeviin henkilöihin: kirjoittaviin toimittajiin, kuvajournalisteihin, videojournalisteihin, radiojournalisteihin tai näiden yhdistelmiin. Kuvitteellinen toimittaja, jota työn on määrä auttaa, on suomalainen, joka puhuu sujuvaa englantia. Työtä ei voi yleistää kaikkien länsimaisiin toimittajiin, koska lähtökohdat esimerkiksi paikallisyhteyksien hankkimiseen tai tietystä

maassa toimimiseen voivat olla hyvin erilaiset toimittajan lähtömaasta riippuen. Esimerkiksi ranskalainen toimittaja pystyy oletettavasti toimimaan Ranskan entisissä siirtomaissa hyvinkin helposti tai suhtautuminen yhdysvaltalaiseen toimittajaan voi olla tietyissä maissa hyvin poikkeavaa suomalaiseseen toimittajaan verrattuna.

Tein opinnäytetyöni ilman toimeksiantajaa, jotta työ palvelisi laajemmin alaa verrattuna siihen, että se keskittyisi yhden organisaation toimintatapojen parantamiseen. Nostan työssäni esiin huomioon otettavat asiat, joista eri tahot voivat halutessaan jalostaa itse omiin tarkoituksiinsa sopivan oppaan.

Opinnäytetyöni perimmäinen tavoite on pienentää toimittajan kynnystä lähteä työkeikalle kehitysmaahan ja vähentää käytännön ongelmien kanssa sekoilua. Kynnys pienenee, kun toimittaja tietää mitä kehitysmaakeikalle lähtö konkreettisesti vaatii, ja millaisia haasteita matka tuo todennäköisemmin mukanaan. Samalla hälvenee kehitysmaiden kulttuuriseen etäisyyteen liittyvä mystiikka, ja juttukeikkaan voi suhtautua ammattimaisemmin - keskittyen olennaiseen eli jutun tekemiseen.

Työni lisää myös kehitysmaahan lähtevän toimittajan työturvallisuutta sekä säästää häneltä aikaa ja rahaa. Luettuaan työni hän tietää, minkälaisia haasteita kehitysmaille tyypillisesti heikompi infrastruktuuri (mm. Euroopan komissio 2012), mahdollinen yhteiskunnallinen epävakaus, vieras kieli ja heikompi järjestyneisyys aiheuttavat toimittajan eri työvaiheille, ja miten näistä haasteista selviää.

Olen jakanut työni tutkimustulososion kahteen pääosaan: valmistautuminen kehitysmaakeikkaan ja paikan päällä työskentely. Näin olen saanut työlleni selkeän rakenteen, jota seurattaessa kehitysmaakeikalle lähtevä toimittaja saa helposti tiedon, miten kannattaa toimia missäkin vaiheessa.

Ylätasoilla kulkevat mukana seuraavat teemat:

- Paikallisyhteydet ja fikserit
- Turvallisuus, terveys ja käytös
- Järjestöt ja viralliset tahot
- Paikallisviranomaiset

1.2 Miksi

Minua on askarruttanut kehitysmaajournalismi juuri työn toteuttamisen näennäisen vaikeuden takia. Olen pohtinut paljon, kuinka toimittajat järjestävät kehitysmaakeikkansa. Vastauksia on ollut hankala löytää. Olen koittanut etsiä tietoa aiheesta muun muassa HAAGA-HELIAn kirjastosta, Helsingin kaupunginkirjastosta sekä Helsingin yliopiston kirjastosta. Kehitysmaahan lähtevälle toimittajalle (erityisesti freelancerille) on tarjolla vähän tai ei lainkaan käytännön ohjeistusta. Tuntuu siltä, että on olemassa suullisesti liikkuvaa tietoa, joka harvemmin pääsee julkisesti esiin.

Vähäiseen tietoon aiheesta vaikuttaa myös kehitysmaissa toimivien journalistien oma suhtautuminen omien käytäntöjensä paljastamiseen ja uusien toimijoiden auttamiseen. Ulkomailla työskentelevien journalistien suosimalla *Lightstalkers.org*-sivustolla käytävä keskustelu paljastaa, että alalle pyrkiviin ei suhtauduta silkkihansikkain. Usein alalle haluavien motiiveja kyseenalaistetaan ja kritisoidaan. Syyt, miksi toimintatavoista ei aina haluta puhua voivat liittyä myös turvallisuuteen ja avun tarpeessa olevien ihmisten suojeluun. Sota- ja konfliktikuvaaja Niklas Meltio ei paljastanut *Image*-lehden (4/2012) haastattelussa, miten hän pääsi Syyriaan kuvaamaan keväällä 2012, koska hän olisi samalla paljastanut mitä reittejä avustustavaroita ja haavoittuneita kuljetetaan (Palmén 2012, 56).

Alalla on selkeästi tarvetta vapaasti käytettävissä olevalle ohjeistukselle, joka keskittyy kehitysmaahan työmatkalle lähtevän toimittajan käytännön ongelmiin laajan eettis-moraalisen pohdinnan sijaan. Toki eettinen puoli on myös työssäni mukana, mutta vain käytännön ohjeiden tasolla: miten käyttäytyä hyvin journalistina hankalissa ja vieraisissa oloissa.

Laadukas journalismi kehitysmaista on tärkeää journalismin perusarvojen kannalta. Journalismin on perinteisesti nähty olevan niin sanotusti pienemmän puolella. Globaalissa maailmassa pienempi on kaikkein heikompiosaisin, eli usein kehitysmaassa asuva ihminen. Kehitysmaan ihmisten näkyvyys mediassa on yhä varsin vähäistä ja yksipuolista. Valitettavasti median uutiskriteerit pönkittävät myös asennetta, jonka mukaan ”mitä matalampi on kohdemaan asema on kansainvälisessä valtahierarkiassa,

sitä negatiivisempia on tapahtumien oltava tullakseen uutisiksi” (Kunelius 2010, 191). Selvää on, että kehitysmaat ovat tässä valtahierarkiassa erittäin alhaalla. Niissä pitää tapahtua erittäin kauheita tai uhkaavia asioita, jotta ne nousevat otsikoihin: esimerkiksi Ruandan kansanmurha tai ebola-virus (Kunelius 2010, 191). Työni ajatuksena on että, kun journalistien tietä kehitysmaihin tasoitetaan, he menisivät niihin useammin ja saisimme lukijoina monipuolisempaa journalistista sisältöä kehitysmaista. Näin vastaanottajissa heräisi mahdollisesti myös halu auttaa.

1.3 Tutkimuskysymys

Tutkimuskysymykseni on:

Mitkä ovat tärkeimmät käytännön haasteet, jotka kehitysmaahan matkaava toimittaja kohtaa ja miten nämä haasteet ratkaistaan?

Kysymykseni käsittää haasteet ennen matkaa ja matkan aikana. Haasteet ovat asioita, jotka estävät journalistia työskentelemästä turvallisesti, tehokkaasti, kustannustehokkaasti tai hyväkäyttösisesti. Haasteet saattavat nousta toimijasta itsestään tai ulkopuolisista syistä.

2 Tutkimus

2.1 Tutkimusmetodi

Toteutin opinnäytetyöni matkaamalla itse ensimmäistä kertaa kehitysmaahan tekemään juttuja ja kuvaamaan. Lisäksi haastattelin kolmea kehitysmaakokemusta omaavaa toimittajaa. Haastattelussa käytin kysymysrunkoa. Tutkimus on laadullinen tutkimus, joka perustuu henkilökohtaisiin havaintoihin, lähdeaineistoon sekä kolmeen puolistrukturoituun haastatteluun. Laadullinen tutkimus oli paras valinta, jotta toimittajat voisivat vapaasti kertoa kokemuksistaan ja jakaa vinkkejä aihealueesta.

Puolistrukturoidussa haastattelussa kysymykset ovat kaikille samat ja esitetty samassa järjestyksessä, mutta haastateltavalle ei ole annettu valmiita vastausvaihtoehtoja (Eskola & Suoranta 2000, 86).

Valmiiden kysymysten lisäksi annoin haastateltaville mahdollisuuden kommentoida aihetta vapaasti, jotta jos jokin asia valitsemieni teemojen ulkopuolelta olisi erityisen tärkeä, heillä oli mahdollisuus nostaa se esiin. Lisäksi kannustin haastateltavia kommentoimaan vapaasti teemojen sisältä. Tässä mielessä haastattelutapani lähenee teemahaastattelua (Eskola & Suoranta 2000, 86). Valitsemani teemat olivat kuitenkin myös haastateltavien mielestä päteviä, eikä uusia merkittäviä asiakokonaisuuksia noussut esiin. Kysymykset tein oman matkani jälkeen.

Haastateltavat ovat pitkän linjan kehitysmaajournalisti Hannu Pesonen, Madventures-ohjelman kautta ulkomaanjournalismia uudistanut Riku Rantala ja sekä tv- että kirjoittavana toimittajana kehitysmaissa työskennellyt ohjaaja Kati Juurus.

Hannu Pesonen on vapaa toimittaja, joka on seurannut kriisialueiden tapahtumia yli 30 vuotta. Riku Rantala on entinen rikostoimittaja, joka alkoi tehdä 2000-luvun alussa suureksi menestykseksi noussutta matkailuohjelmaa Madventuresia. Yleisradiossa työskentelevä Kati Juurus on ohjannut useita palkittuja dokumentteja, muun muassa terrorismin vastaisen sodan syyttömistä uhreista kertovan *Tie Guantanamo* ja turvapaikanhakijoiden elämää Suomessa ja muualla Euroopassa seuraavan *Sormenjäljet*.

Pesosta haastattelin sähköpostitse, Rantala internetpuhelun välityksellä ja Juurusta kasvotusten. Annoin haastateltaville mahdollisuuden päättää vastaustavasta, jotta he voisivat osallistua työhön heitä itseään miellyttävällä tavalla ja omien aikataulujensa puitteissa. Haastatteluissa käytetty kysymysrunko on työni liitteenä (liite 1). Viittaan työssäni jatkossa haastateltaviin vain heidän sukunimillään. Tarkemmat haastattelutiedot löytyvät alla olevasta taulukosta (taulukko 1).

Taulukko 1: Tiedot haastatteluista

Hannu Pesonen	21.05.12	Sähköpostihaastattelu
Kati Juurus	12.06.12	Haastattelun kesto n. 1:15
Riku Rantala	09.10.12	Haastattelun kesto n. 1:10

Haastateltaviksi pyrin valitsemaan kokeneita, mutta edelleen ajantasaista tietoa omaavia henkilöitä eri ikäluokista ja tiedotusvälineistä.

Painotin haastateltaville työni käytännöllistä näkökulmaa ja pyysin heitä käyttämään vastauksissaan paljon konkretiaa: nettiosoitteita, järjestö- ja viranomaisstahoja, apuvälineitä, eleitä ja ilmeitä, joita he käyttävät hyväkseen kehityskaikalle valmistautuessaan tai keikalla ollessaan. Haastattelut tehtiin keväällä, kesällä ja syksyllä 2012.

Haastattelut suoritettuani vertailin haastateltavien vastauksia toisiinsa, omiin havaintoihini ja kirjallisiin lähteisiin etsien yhtymäkohtia, joita painotan erityisesti työssäni. Lisäksi pohdin vastauksien ristiriitaisuuksia.

Tein havaintomatkeni Nairobiin Keniaan huhtikuun 2012 lopulla toimittajakaverini (itse toimin pääasiassa kuvaajana) kanssa. Matkamme kesti kymmenen päivää, jona aikana keräsimme aineistoa neljään eri juttuun: slummissa toimivista yrittäjistä *Yrittäjä-lehteen*, slummin asukkaiden hädöistä ihmisoikeusjärjestö *Amnesty Finlandin* lehteen (liite 2) ja ulkoasiainministeriön *Global.finland.fi*-sivustolle, sekä maratonin maailmanennätysmiehestä *Ilta-lehteen*. Hoidimme valmistautumisen matkaamme kahdestaan. Samalla saimme hyvän käsityksen siitä, mitä haasteita keltanokkatoimittaja

kehitysmaamatkalla kohtaa, ja miten näistä haasteista selviää. Mielestäni sain tällaisella tuoreella omakohtaisella kokemuksella ajantasaista ja ainutlaatuista aineistoa työhöni. Käyn työssäni kohtuullisen vapaasti läpi ennen matkaa ja matkan aikana heränneitä ajatuksia. Kirjoitin matkalla päiväkirjaa, jossa kertosin aina päivän jälkeen työssä ja vapaalla heränneitä ajatuksia. Näin pystyin tallentamaan ajatuksia työstä, kohtaamiimme ongelmia sekä niiden ratkaisuja. Omien havaintojeni kautta pystyn syventämään sekä lähdeaineistosta saatua tietoa että haastattelutietoa (Aaltola & Valli 2001, 129).

Yhdistämällä aloittelijan mietteet konkareiden vinkkeihin pystyin luomaan vahvan pohjan työlleni.

2.2 Haastattelukysymysten synty

Haastattelukysymykset syntyivät havaintomatvani kokemusten perusteella. Pohdin aluksi, pitäisikö minun tehdä kysymykset jo ennen matkaa ja hyödyntää vastauksia sitten omalla reissullani. Tulin kuitenkin toisiin ajatuksiin, kun aloin kirjoittaa kysymyksiä ylös. En tiennyt aiheesta vielä tarpeeksi muodostaakseni laajaa kysymyslistaa. Lähdin matkaan ilman syvempää tietoa aiheesta, jolloin ajattelin kohtaavani laajemman skaalan ongelmia, joista jalostaa kysymykset. Tällä tavalla myös pakotin itseni miettimään matkan kulkua tarkemmin ja eri näkökulmista.

Paljon kysymyksiä heräsi matkan suunnittelun aikana. Osa näistä kysymyksistä ratkesi tai paljastui merkityksettömiksi matkan aikana, osa kulki mukana valmiiseen kysymyslistaan. Eniten mietin, mistä ihmeestä ulkomaantoimittajat löytävät erinomaiset paikalliskontaktinsa, jotka järjestävät haastattelut ja takaavat pääsyn paikkoihin: Piilekö netin syövereissä jokin maaginen yhteydenpitopaikka, josta toimittajat löytävät fikseireitä? Ovatko tietyt järjestöt tai viralliset tahot aina takapiruina? Vai onko kyse vain vuosien varrella rakentuneesta valtavasta kontaktiverkostosta?

Matkan aikana kysymykset heräsivät ongelmia kohdatessa: käykö näin useinkin, miten tässä tai tuossa tilanteessa tulisi toimia. Esimerkkinä tällaisesta ”käykö näin useinkin”-tilanteesta käy johdannossa kertamani tilanne, jossa mietin, onko tyypillistä, että fikseri

ottaa helposti kontrollin vai oliko kyseessä vain yksilöistä johtuva erityistapaus. Nairobilaisessa slummissa tapaamiemme ihmisten puute ja huonot elinolot herättivät pohtimaan kokeneempien toimittajien suhtautumista ihmisten rahan- ja avunpyyntöihin.

Kun vihdoinkin pääsin kirjoittamaan kysymyksiä puhtaaksi, aloin miettiä kysymysten merkityksellisyyttä ja mahdollista ”tyhmyyttä”. Aihe on siinä mielessä herkkä ja ristiriitainen, että juttukeikan hoitoon - oli se sitten missä päin maailmaa tahansa - pätevät pitkälti samat säännöt. Herää kysymys, onko mitään mieltä edes antaa ohjeita erikseen kehitysmaahan matkaavalle toimittajalle. Ihmiset ovat pohjimmiltaan samanlaisia ympäri maailmaa: hyvällä käytöksellä ja ihmisten kunnioittamisella pääsee pitkälle. Kuitenkin totutuista elinolosuhteista merkittävästi poikkeava, ja ainakin teknisesti hankalampi työskentely-ympäristö asettaa erilaisia haasteita toimittajan työlle. Juuri näihin haasteisiin pyrin kysymykseni kohdistamaan.

2.3 Käsitteistä

En lähde työssäni kyseenalaistamaan *kehitysmaa*-käsitettä tai avaamaan sen mahdollista arvolatausta. Kyse on maista, jotka saavat kehitysapua taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestön OECD:n mukaan (OECD 2011). Työtäni lukiessa on kuitenkin huomattava, että kehitysmaa-sana tarkoittaa useissa kohdissa vain länsimaiden ulkopuolista maata tai aluetta, eikä se täten aina vastaa OECD:n listausta.

Työni tärkein yksittäinen käsite on *fikseri*, joka liittyy kiinteästi kehitysmaissa toimivien toimittajien käytännön työhön. Fikseri (vapaa suomennos: paikallisopas) on paikallinen henkilö, jonka toimittaja on palkannut helpottamaan vieraassa maassa toimimista. Fikseri saattaa toimia toimittajan tulkkina, hankkia haastateltavat, kertoa turvallisuustilanteesta sekä auttaa pääsemään paikkoihin, johon ulkomaisella toimittajalla ei olisi yksin asiaa (mm. Juurus; Pesonen; Rantala). Kuten Antti Ämmälä kirjoittaa Journalisti-lehden verkkojulkaisussa 14/2010: ”Fikseri on toimittajan kulttuurinen ja kielellinen tulkki” (Ämmälä 2010). Fikserin täsmällinen määrittely onkin lähes mahdotonta, sillä termin voi laajentaa tarkoittamaan niin monia eri asioita. Fikseri voi auttaa toimittajaa tilanteesta riippuen lähes missä tahansa asiassa, ja hän voi olla

”oikealta” ammatiltaan fikseri, tai sitten maanviljelijä, järjestötyöntekijä, tarjoilija, toimittaja, taksikuski...

Työhöni liittyvät myös *rauhanjournalismin* sekä *laskuvarjojournalismin* käsitteet. Johan Galtungin määrittelemä rauhanjournalismi viittaa journalismin ratkaisukeskeisyyteen perinteisen sotajournalismin vastakkainasettelun sijaan. Rauhanjournalismissa korostetaan rauhaa ja konfliktin ratkaisumahdollisuuksia yhtä paljon kuin väkivaltaa. (Galtung 1998.)

Laskuvarjojournalismi liittyy rauhanjournalismiin. Laskuvarjojournalismi viittaa sellaiseen journalistiseen työhön, jossa toimittaja vierailee lyhyesti raportoimassa esimerkiksi kriisi- tai katastrofialueella (mm. Martin 2011). Tällöin on vaarana, että toimittaja ei ehdi paneutua tapahtumien taustoihin ja syy-seuraussuhteisiin, vaan sortuu helposti kärjistämään ja lietsomaan erimielisyyksiä.

Muita esiin nousevia termejä ovat sotajournalismiin liittyvä *embedded-toimittaja* sekä omatoiminen paikallinen avustaja *stringeri*. Embedded-toimittaja viittaa toimittajaan, joka liikkuu ja työskentelee sota-alueella tietyn sodan osapuolen kanssa taatakseen turvallisuutensa ja työskentelymahdollisuutensa (mm. BBC 2003). Stringeri on paikallinen avustaja, freelancer, joka tuottaa sisältöä uutisorganisaatiolle paikoista, joissa ei ole tarvetta lehden oman toimittajan läsnäololle tai joissa viranomaiset estävät tietyn uutisorganisaation oman toimittajan työskentelyn (mm. Reuters 2008).

Esille nousevat luonnollisesti myös käsitteet *ulkomaantoimittaja* ja *-kirjeenvaihtaja*. Turo Uskali erottelee kirjassaan *Ulkomaanuutisten uusi maailmaa* edelliset seuraavasti: "Ulkomaantoimittajien pääasiallinen työpaikka on - nimestään huolimatta - kotimaassa, kun taas ulkomaankirjeenvaihtajien pääasiallinen työpaikka, asemapaikka, on ulkomailla" (Uskali 2007, 51).

Kotimaansa ulkopuolella työskentelevä henkilö eli ekspatriaatti (ekspatti) liittyy paikallisyhteyksien hankintaan (Kotus 2010).

2.4 Tietopohja

Löysin paljon käytännön näkemystä aiheeseen Lightstalkers.org-verkkoyhteisöstä, jossa paljon matkustavat toimittajat ja kuvaajat keskustelevat vieraisissa kulttuureissa ja vaarallisissa maissa työskentelystä sekä kertovat itsestään ja töistään. Verkkoyhteisö aukaisee ikkunan alan sisäisiin käytäntöihin ja toimintatapoihin. Sivusto kuvailee yhteisöään seuraavasti (vapaa suomennos):

Elämme ja työskentelemme kartoittamattomalla ja epävakaa alueella. Toimimme maantieteellisesti ja teknologisesti harmaalla alueella. Matkustamme maissa, jotka ovat vielä kehittymässä tai vastikään tuhoutuneita. Käytämme välineitä, jotka ovat hädintuskin tulleet markkinoille. Lightstalkers auttaa meitä auttamaan toisiamme - se on tapa, jolla me keräämme yhteen tietomme ja kokemuksemme. (Lightstalkers 2012a.)

Sivusto kertoo lisäksi olevansa pääasiassa matkaavien valokuvaajien yhteisö (Lightstalkers 2012b).

Lightstalkers.org-sivustoa pitää yllä voittoa tavoittelematon järjestö *November Eleven*. November Eleven on yhdysvaltalainen hyväntekeväisyysjärjestö, joka tukee itsenäistä mediaa, tutkimusta ja humanitaarista avunantoa (November Eleven 2012).

Perustavaa tietopohjaa ulkomaantoimittajan työstä ja sen yleisimmistä käsitteistä antaa Turo Uskalin kirjoittama kirja *Ulkomaanuutisten uusi maailma* (Uskali 2007).

Aihetta on tutkinut myös Jenni Leukumaavaaran Jyväskylän yliopistoon tekemässä pro gradu -tutkielmassaan *Tähtäimessä kehitysmaa - kuvaajan ja toimittajan työprosessin analyysi Tansaniasta ja Ruandasta*. Työ keskittyy tiettyyn maantieteelliseen alueeseen, kun minun työni on vastaavasti erittäin konkreettiset yleisalueet kehitysmaahan lähtevälle toimittajalle. Tämä siitä huolimatta, että oma matkani, eli työn case, keskittyy vain yhteen maahan.

Lisäksi käytän tietolähteenäni Rauli Virtasen *Saigonista Bagdadiin* kirjaa, jossa hän kertoo pitkästä ulkomaanreportterin urastaan (Virtanen 2009).

Lisäksi perehdyin jo yllä mainittuun Johan Galtungin rauhanjournalismia käsittelevään artikkeliin *High Road, Low Road - Charting the course for Peace Journalism* (Galtung 1998).

Suomalainen *Madventures*-televisiosarja (Gimmeyawallet Productions 2002-2006) ja pohjoisamerikkalaisen *VICE*-lehden verkossa julkaisemat dokumentit (pääasiassa matkailuohjelma *VICE Guide to Travel*) (Vice Media 2010) olivat myös kokemuksia ja näkemyksiä työhöni antavia sisältöjä. Molemmissa tehdään tavallisesta poikkeavaa journalismia vieraista kulttuureista sekä avataan sisäisiä käytäntöjä.

Toimittajat ilman rajoja -järjestön verkkosivuilta (Reporters Sans Frontières 2012) sain hyvää tietoa toimittajan työstä maailmalla. Järjestöllä on käsikirja vaarallisilla alueilla työskenteleville journalisteille, joka on luettavissa ilmaiseksi järjestön verkkosivuilla, ja josta on osa tiivistettynä tähän työhön. Uutistoimisto *Reutersin* sivuilta löytyvät sisäiset ohjeet toimittajille auttoivat myös hahmottamaan kehitysmaihin matkaavien toimittajien kohtaamia haasteita (Reuters 2008).

3 Ennen matkaa

3.1 Paikallisyhteydet - vinkit hyvän fikserin löytämiseen

”Valitsemalla hyvän on jo käytännössä tehnyt työt”, fikserin merkityksestä toteaa maailman kriisipesäkkeitä kiertänyt ulkomaantoimittaja Pekka Hakala Journalisti-lehden 14/2010 haastattelussa (Ämmälä 2010). Ymmärsin omalla matkallani, miksi Hakala korostaa fikserin merkitystä. Vieraassa maassa fikseri voi joko tuhota tai luoda juttusi. Mutta mitä kautta hyvän ja ammattitaitoisen fikserin sitten löytää ja millainen on oikeastaan hyvä ja ammattitaitoinen fikseri?

Toimittaja Hannu Pesonen muistuttaa, että aivan aluksi on tärkeää miettiä, tarvitseeko matkalla edes paikallisavustajaa.

Useilla matkoilla mitään fikseriä ei tarvitse eikä edes kannata ottaa. Joskus on turvallisuussyistäkin viisaampaa pitää tiedot liikkeistään ja aikeistaan ominaan. Toisinaan samat asiat voi hoitaa vaivattomammin itse. (Pesonen.)

Oma matkakohteemme Kenia, ja sen pääkaupunki Nairobi olivat siinä mielessä helpoimmasta päästä, että maa on entinen Britannian siirtomaa ja pääkaupunki Afrikan mittakaavassa vilkas ja kansainvälinen. Ennen kaikkea Keniassa toinen virallinen kieli on englantia. Tietynlaiset aiheet voisi Nairobissa varmasti tehdä ilman asioita järjestelevää paikallisavustajaa, mutta päädyimme fikserin käyttöön, jotta voisimme olla varmoja, että pystyisimme myös toteuttamaan ennen matkaa medioille kaupittelemamme jutut.

3.1.1 Miten fikserin löytää

Aloitin fikserin etsinnän Lightstalkers.org-keskustelufoorumilta, johon olin jo aiemmin tutustunut hieman ja nähnyt siellä fikserin hakuilmoituksia. Ongelma oli, että foorumi vaikutti ensikertalaisesta hieman turhan sisäänpäinkääntyneeltä: paikalta, jossa jo ennestään toisilleen tutut auttavat toisiaan. Toisaalta sivustolta yksinkertaisesti hakemalla ”fixer in Nairobi” löytyi myös suoria yhteystietoja fikserinä toimiville henkilöille.

Mistä fikserin milloinkin löytää, riippuu paljon kohteesta ja aiheesta (Juurus; Pesonen; Rantala). Joskus on kannattavampaa valita tiettyyn aiheeseen perehtynyt avustaja, toisinaan taas journalismin päälle ymmärtävä yleisfikseri (Juurus; Rantala).

Pesonen kertoo fikserin löytyvän ”joskus haastateltavien, toisinaan matkan ehdottajan tai kansainvälisten järjestöjen ja aiempien paikallisten kontaktien kautta”. Lisäksi Pesonen mainitsee hyvinä lähteinä paikalliset tiedotusvälineet ja kansalaisjärjestöt. Erityisen hyviä lähteitä paikallisavustajien löytymiseen järjestöt ovat silloin, kun toimittajalla ja järjestöllä on yhteinen agenda ja tavoite (Juurus).

Ohjaaja Kati Juurus nostaa esiin kansainvälisten lehtien paikallistoimitukset:

Itse asiassa yksi, mitä mä olen useaan otteeseen kokenut hyödyllisenä, niin mä olen soitellut eri kansainvälisten lehtien paikallisille hepuille. Toimittajat on hirveen - koska eihän suomalaiset ole kenenkään kilpailijoita - niin sieltä on löytynyt hemmetin hyviä kontakteja. Mä olen soittanut Financial Timesin Nigerian-kirjeenvaihtajalle, jonka kautta mä löysin yhden elämäni parhaan fikserin. (Juurus.)

Yksi hyödyllinen tapa on käydä läpi kohteesta jo tehtyjä sisältöjä ja ottaa yhteyttä näiden tekijöihin (Juurus; Rantala).

Joskus mä kaivan myös esiin vastaavanlaisia - esimerkiksi jos joku vastaavanlainen dokumentti on jo tehty tai vastaavanlainen ohjelma jostain kohteesta - niin me katotaan, kuka on ollut siinä kuvausjärjestelijänä (Rantala).

Paikallista avustajaa etsiessä kannattaa tarkastaa mahdollisuuksien mukaan, mikäli alueella asuu suomalaisia toimittajia tai muita suomalaisia henkilöitä, jotka voisivat auttaa tutustumaan uuteen alueeseen. Vice Guide to Travel -sarjan Liberia-jaksossa (kanadalaiset) tekijät käyttävät apunaan kanadalaista journalistia, joka asuu Liberian alueella. Yhteistyö vaikutti jakson perusteella toimivan hyvin. (Vice Media 2010.) Omien kokemusteni perusteella tällainen fikseri olisikin erinomainen. Meille suurimmaksi ongelmaksi muodostui se, ettemme saaneet fikserillemme tarpeeksi hyvin selitettyä, mitä olemme tekemässä ja miksi. Kohdealueen hyvin tunteva ja kotimaasta kotoisin

oleva toimittaja täyttääkin monet haastateltavieni mainitsemat hyvän fikserin ominaisuudet.

Myös Rantala kokee maanmiestensä tai muiden ulkomaalaisten tapaamisen kohteessa hyödylliseksi, vaikka tällainen henkilö ei toimisikaan varsinaisesti fikserinä.

Yleensä pyritty aina tapaamaan joku suomalainen, tai joku muu ekspatti (ekspatriaatti), joka on jollain tavalla henkisesti meidän aaltopituudella siellä kohteessa. Koska ne usein osaa kertoa sit siitä maailmasta ja siitä maasta jotain sellaista, mikä ei välttämättä paikallisille, ne ei nää sitä välttämättä samanlaisesta näkökulmasta kuin me ulkomaalaisina. (Rantala.)

Itse saimme lopulta hankittua paikallisavustajan tuttavani kautta. Kontaktimme ei ollut kokenut journalistien avustaja, vaan pikemminkin vain kaverin kaveri. Kutsun häntä tässä työssä kuitenkin fikseriksi tai avustajaksi selvyiden vuoksi. Fikserimme teki vapaaehtoistyötä pienessä paikallisessa kansalaisjärjestössä, mikä auttoi pääsemään järjestön toiminta-alueille, mutta mikä tarkoitti myös sitä, että hänellä oli oma agendansa.

Paikallisavustajaa kannattaa lähteä siis etsimään seuraavien lähteiden kautta:

- henkilökohtaiset suhteet
- kohdemaassa toimivat tai toimineet mediat/journalistit (paikalliset, ulkomaalaiset, suomalaiset)
- järjestöt
- sosiaalinen media, esimerkiksi Lightstalkers.org-keskustelupalsta

3.1.2 Millainen on hyvä fikseri

Puolueettomuus on yksi tärkeimmistä asioista, mikä pitää ottaa huomioon fikserin valinnassa. Esimerkiksi järjestöjen kautta avustajaa etsiessä pitää olla tarkkana - paras tilanne on, mikäli järjestöllä ja sinulla on sama tavoite; esimerkiksi hivistä valistaminen (Juurus).

Tietyissä maissa myös valtio tarjoaa fikserin. Pesonen nostaa ongelman esiin:

Varmistaa, ettei fikseri ole "virallinen fikseri" eli viranomaisten leivissä tai heihin sidoksissa, ja siten myös viranomaissääntöjen ja asenteiden pauloissa - ellei suorastaan toimi päällystakkinasi ja raportoi heille (Pesonen).

Haastateltavat luettelevat hyvän fikserin ominaisuuksiksi puolueettomuuden lisäksi luotettavuuden, paikallistuntemuksen, neuvottelutaidot, mediatuntemuksen ja kielitaidon. Kielitaito nousee erityisesti esiin maissa, joissa puhutaan monia eri kieliä. Usein tällaisissa maissa myös fikserin etnisyydellä on merkitystä (Juurus; Rantala).

Etninen tausta. -- Se on monesti sellainen aihe, mitä on Suomessa etukäteen vaikea ymmärtää, kun ei ole tottunut elämään etnisessä valtiossa. Mutta tällaisissa heimovaltioissa ne on tosi tärkeitä ne edustukset. -- Esimerkiksi meille kävi Jemenissä sillä tavalla, että meidän seurueessa oli jokaisen pääheimon edustajaa yksi kappale. Kuski oli yksi, tulkki oli yksi ja fikseri eli opas oli yksi. -- Se oli tosi hyvä systeemi. (Rantala.)

Olen tiivistänyt aineistoni perusteella hyvän fikserin ominaisuudet kuuteen kohtaan. Käytin listauksessani hyväksi Euroopan journalismikeskuksen EJC:n sivuilla julkaistua artikkelia *10 things journalists should know about fixers: Coverign minorities* (Clore 2009).

- **neuvottelu- ja sosiaaliset taidot:** fikserin tehtävä on järjestää tapaamisia, neuvotella ja toimia muutenkin paljon ihmisten kanssa. Tätä taitoa on tosin hankala ennalta varmistaa.
- **kielitaito:** hallitsee erinomaisesti lähteiden kielen ja murteet. Hallitsee myös yhteisen kielenne niin, ettei epäselvyyksiä pääse syntymään.
- **puolueettomuus:** fikseri ei ole valtion järjestämä fikseri. Hänellä ei myöskään ole aiheeseesi liittyvää agenda, joka ajaisi työtäsi väärille urille.
- **paikallistuntemus:** fikseri tuntee paikallisen kulttuurin ja tavat läpikotaisin - ja osaa toimia niiden mukaan.
- **luotettavuus:** fikseriin pitää pystyä luottamaan niin arkisessa työnteossa (aikataulut yms.) kuin mahdollisesti vaarallisissakin tilanteissa.
- **mediatietoisuus:** fikseri tietää journalismin pelisäännöt ja ymmärtää journalistin tavoitteita.

Fikseriin tai fikseriehdokkaaseen kannattaa olla yhteydessä ennen matkaa, jotta aiheista ja toimintatavoista voi sopia hyvissä ajoin etukäteen. Rantala vinkkaa, että fikseriä voi pyytää menemään esimerkiksi nettikahvilaan, joita löytyy jo lähes jokaisesta maailmankolkasta. Tällä tavoin pystyy myös helpommin varmistamaan fikserin pätevyyden.

3.2 Terveys ja turvallisuus - vinkit terveelliseen ja turvalliseen matkaan

Kulunut sanonta ”no story is worth dying for” (yksikään juttu ei ole kuoleman arvoinen) tulee ensimmäisenä mieleeni, kun mietin juttukeikkaa epävakaille alueille. Asia ei tietenkään ole näin dramaattinen tai mustavalkoinen, vaan useimmiten keikan voi hoitaa turvallisesti asianmukaisella valmistautumisella.

Kohteen terveys- ja turvallisuustilanteen tarkastaminen voi kuitenkin olla hankala prosessi, kun matkaa journalistina täysin vieraaseen maahan. Eri lähteistä saa erilaista tietoa, ja todellista riskiä on useimmiten mahdoton tietää.

Haastateltavat käyttävät monipuolisesti eri lähteitä kohdemaan tilanteen selvittämiseksi. Esiin nousivat ainakin seuraavat lähteet.

Terveys:

- Suomen ja muiden maiden (lähinnä Britannia ja USA) viralliset matkustustiedotteet
- Suomen terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen ja maailmanterveysjärjestö WHO:n verkkosivut (thl.fi; who.org)
- matkailuun erikoistunut lääkäri
- uutislähteet: kansainväliset ja paikalliset englanninkieliset mediat
- kohdemaassa paikalla oleva tai ollut henkilö, esimerkiksi fikseri
- sosiaalinen media, esimerkiksi Lonely Planetin ylläpitämä Thorn Tree - matkailufoorumi

Turvallisuus:

- Suomen ja muiden maiden (lähinnä Britannia ja USA) viralliset matkustustiedotteet
- uutislähteet: kansainväliset ja paikalliset englanninkieliset mediat

- kohdemaassa paikalla oleva tai ollut henkilö, esimerkiksi fikseri
- sosiaalinen media, esimerkiksi Lonely Planetin ylläpitämä Thorn Tree - matkailufoorumi

Kohteen terveys- ja turvallisuustilannetta selvitettäessä avainasemassa ovat tiedon vertailu ja lähteiden kriittinen tarkastelu. Erityisen tärkeää kriittisyys on sosiaalisessa mediassa, jossa tilannearvio perustuu usein vain yhden ihmisen näkemykseen.

Olin just Thorn Treestä lukenut, kun siellä joku jenkki vouhotti, että nyt täällä ammutaan saatana kranaatinheittimillä jo muutaman kymmenen kilometrin päässä Sanaasta, (Jemenin) pääkaupungista. Sit paljastu, että sitä vaan pelotti hirveesti ja se liioitteli sitä turvallisuustilannetta tosi paljon huonommaksi kuin se oikeesti oli. (Rantala.)

Keikkaan kannattaa valmistautua tavallista tarkemmin, mikäli kohdemaassa on epävakaa poliittinen tilanne, levottomuuksia tai etnisiä kiistoja, järjestäytyneen rikollisuuden vahva ote, luonnonmullistusten suuri todennäköisyys tai mikäli paikallisen valuutan kurssi heittelee voimakkaasti (Pesonen; Rantala). Lisäksi ongelmia saattaa aiheuttaa itse- tai yksinvaltainen hallinto, joka ilmenee ”turvallisuuskoneiston tiukkana/mielivaltaisena otteena kansalaisista” (Pesonen).

Juurus kertoo, että hän yrittää ottaa selvää, kuinka paljon kohdealueella tapahtuu kidnappauksia. Tv-puolella työskentelevänä hän myös selvittää, miten paikalliset ihmiset suhtautuvat kuvaamiseen.

Jos kohdemaassa riskit ovat suuret, täytyy pitää matalaa profiilia - jo ennen matkaa (Pesonen).

Matka ja sen tavoitteet kannattaa pitää mahdollisimman harvojen tiedossa. Kohteita ja niiden aikataulutusta pitää tarvittaessa vaihtaa. Paikallisyhteyksiltä on varmistettava useampaan kertaan, minne ja miten on turvallista liikkua. Paljon käteistä mukaan - epävakaisissa oloissa luottokorttien käyttö ei useinkaan onnistu. Kaikki liikkuminen mahdollisimman matalalla profiililla. Mukaan työntäjiltä pyöreästi muotoiltuja, leimoilla varustettuja todistuksia paperilla omista viattomista tarkoituspäristä. (Pesonen.)

Vaaratilanteiden varalta on tiedettävä, miten paikalta pääsee pois (Rantala).

Jos se tilanne eskaloituu, meillä olisi jotain todennäköisiä vaihtoehtoja tiedossa, kaikki vaihtoehtoiset reitit, miten jostain pääsee pois. Voiko jonkun alueen yli lentää, voiko jonkun alueen välttää kiertotietä. Onko junat jonkun tietyn tahon tai tietyn alueen hallinnassa. Tällaisia juttuja. (Rantala.)

Matkavalmisteluissa kannattaa pitää myös mukana ulkopuolinen henkilö, jolla on matkan yksityiskohdat tiedossa Suomen päässä (Pesonen).

Kopiot matkareitistä, matkustusasiakirjoista ym. sekä yhteyshenkilöistä ja yhteydenpitotavoista ja -ajoista jollekin. Sovitaan, missä vaiheessa ja mihin toimenpiteisiin ryhdytään Suomessa, jos ei minusta kuulu mitään. (Pesonen.)

Tietenkin on myös lähtökohtaisesti tärkeää miettiä, että vaikka jollekin alueelle pystyy menemään ja ehkä oleskelemaankin kohtuullisen turvallisesti, niin pystyykö siellä myös tekemään töitä (Juurus; Pesonen).

Jos vaikuttaa siltä, että on mahdotonta toimia niin, että saadaan mitään järkevää irti, niin eihän silloin kannata mennä pelkän seikkailun tai sen vuoksi, että olemme käyneet siellä itse. Se ei ole sen arvoista, ja se tulisi todella kalliiksi. (Juurus.)

Juurus kertoo tilanteesta, jossa hän joutui itse jättämään dokumentin tekoon liittyvän matkan väliin heikon turvallisuustilanteen takia. Tarvittavan materiaalin kuvasi paikallinen avustaja.

Tein sellaisen dokkarin vähän aikaa sitten kuin Yhden miehen rauha, jossa päähenkilö oli Somaliasta ja meni kuvausten aikana Somaliaan. Kävi hyvin nopeasti ilmi, että meidän ei ole mitään järkeä edes yrittää mennä sinne hänen kanssaan, koska silloin toi Mogadishu oli Al-Shabaabin vallassa tai Al-Shabaab oli niin voimakkaasti

länä, jolloin me ei oltais voitu tehdä yhtään mitään. Me ei oltais voitu liikkua lainkaan kaduilla. Meillä olisi pitänyt olla joku jumalattoman kallis panssaroitu systeemi koko ajan mukana. Ei siinä olis ollut mitään järkeä, jolloin toimittiin silleen, että palkattiin paikallinen kuvaaja. (Juurus.)

Osion lopuksi esittelen vielä Toimittajat ilman rajoja -järjestön (RSF) julkaiseman muistilistan vaaralliselle alueelle lähtevälle toimittajalle. Handbook for Journalists -kirjasta otettu lista on mielestäni kattava ja selkeä. Teksti on vapaasti suomennettu ja listaa on lyhennetty sekä selkeytetty.

1. Käy terveystarkastuksessa lääkärillä
2. Käy hammaslääkärillä
3. Päivitä rokotussuojasi
4. Ota selvää:
 - sukupuolitaudeista ja aidsista
 - malariasta
 - lääkkeistä
 - suuhygieniasta
 - jalkojen ja kehon hygieniasta.
5. Ota selvää veriryhmästäsi, ja pidä tieto siitä henkilöpapereidesi joukossa.
6. Ensiapukurssi on suositeltavaa käydä. Kurseja järjestää muun muassa Punainen risti.
7. Ota mukaasi
 - passi (voimassa vähintään kuusi kuukautta eteenpäin)
 - lehdistökortti
 - rokotusvihko
 - tieto veriryhmästäsi
 - kansainvälinen ajokortti
 - käteistä USA:n dollareina
 - tie- ja kaupunkikarttoja
 - lista suunnitelluista viranomaiskontakteista matkan aikana (lähetystöt, kansainväliset järjestöt jne.)
 - matkapuhelin

(Reporters Sans Frontières 2007.)

3.3 Järjestöt/viralliset tahot - apua isommilta

Isoilla kansainvälisillä järjestöillä on usein hyvät suhteet valtiollisiin tahoihin ja päinvastoin. Järjestöjen ja virallisten tahojen kautta on mahdollista päästä sellaisiin paikkoihin, joihin ei muuten pääsisi. Lisäksi useisiin juttuihin tarvitaan virallisten tahojen haastatteluja, joten järjestöt ja viralliset tahot ovat monesti välttämättömiä toimittajan työssä. Haastateltavat suhtautuvat niiden apuun kuitenkin varauksella. (Juurus; Pesonen; Rantala.)

Oonhan mä käyttänyt (järjestöjä apuna). -- Usein vielä niin, että mä olen halunnutkin haastattelun esimerkiksi Unicefilta. -- Ikään kuin käyttänyt samalla tavalla kuin mitä tahansa tietolähdettä. Etsin heiltä tietoja ja pyydän suosituksia. -- Mä vierastan sitä, että teen hirveän läheisessä yhteistyössä minkään järjestön kanssa. (Juurus.)

Järjestöjen antamaa arvovaltaa voi myös käyttää luovasti alueilla, joissa journalistien työskentelyä valvotaan tarkasti, kuten Juurus osoittaa:

Järjestöt saattaa auttaa siinä, että saat virallisen luvan. Voin sanoa viisumia hakiessani, että teen juttua Unicefin kenttätyöstä, jolloin mä saan tietenkin luvan lähteä tekemään juttua. Saan sen viisumin, kun oikeasti mun agenda saattaa olla joku muu. (Juurus.)

Kansainvälisiä avustusjärjestöjä ja paikallisia kansalaisjärjestöjä käytetään apuna erityisesti silloin, kun matkan juttuaihe tai -aiheet ovat lähellä niiden erityisosaamista (Juurus; Pesonen). Pesonen kuitenkin muistuttaa, että avunpyyntöjen yhteydessä ei saa luvata liikoja.

Luvata liian syvää tai laajaa yhteistyötä. On syytä tehdä selväksi, että avunpyyntö ei tarkoita sitä, että sitoutuu vastapalvelukseksi kirjoittamaan sen tarjoajasta kauniin sanoin, tai edes mitään. (Pesonen.)

Itse emme käyttäneet ennen matkaa järjestöjä emmekä muita virallisia tahoja hyväksemme, mutta fikserimme järjestötausta auttoi meitä työssämme matkan aikana. Suomessa toimivista kansainvälisistä avustusjärjestöistä löytää listan muun muassa Kansalaisjärjestöjen ihmisoikeussäätiön KIOSin verkkosivuilta www.kios.fi. Mahdollisesta juttuyhteistyöstä voi tiedustella järjestöjen tiedotusosastoilta.

3.4 Alan sisäiset verkostot

Haastateltavista kukaan ei kuulu varsinaisesti kehitysmaajournalismiin tai sitä lähellä oleviin yhteisöihin. Pesonen sanoo, että hän välttelee liian suoraa linkittymistä mihinkään suuntaan, jotta voisi toimia mahdollisimman riippumattomasti.

Juurus kertoo käyneensä ”aikoinaan” Pariisissa journalisteille tarkoitetun vuoden mittaisen koulutusohjelman, jossa oli opiskelijoita useista maista.

Mulla on tämän kurssin kautta jonkinmoinen verkosto ja sitten sen väkisin luo sen verkoston, jos ei oo ikinä ollut siinä (kohdemaassa) maassa. Sitten yrittää löytää jonkun tyyppin, jolta voi kysyä apua. Kyllähän niitä aina löytyy. (Juurus.)

Rantala sanoo, että yrittäjänä hänellä ei aika riitä verkostoitumaan muiden ulkomaantoimittajien kanssa. Hän kuitenkin tietää, mihin porukkaan liittyisi, jos aikaa olisi enemmän.

Liian vähän on tullut oltua mukana, haluisi olla enemmän. Mä oon ollut kerran puhumassa sellaiselle porukalle, onks se IPS. Se ois sellanen porukka, jos olis vaan ehtinyt. -- Jos oisin jonkun viestimen palveluksessa, niin mä varmasti kävisin enemmän. (Rantala.)

Olen jo useaan kertaan maininnut Lightstalkers.org-sivuston yhteisön, jossa alan ihmiset muun muassa keskustelevat, verkostoituvat ja etsivät kontakteja eri maista. Sivustoon tutustumista voi suositella kaikille, jotka ovat alasta kiinnostuneita. Lightstalkers.org on ainoa aiheeseen liittyvä verkkoyhteisö, jonka olen löytänyt.

Suomen ulkomaantoimittajien yhdistys on myös yksi alan toimijoista. Yhdistykseen pääsee mukaan ”Suomen Journalistiliiton jäsen, joka päätyökseen käsittelee ulkomaantapahtumia ja ulkopoliittikka suomalaisessa tiedotusvälineessä” (Suomen ulkomaantoimittajien yhdistys).

Haasteltavilla ei ole mitään erityistä lähdettä, josta he seuraisivat kehitysmaa- ja ulkomaanjournalismiin liittyvää keskustelua tai poimisivat alan uusia trendejä.

Juurus sanoo, ettei hän seuraa alan keskustelua, koska ei ole ulkomaantoimittaja: ”Teen milloin mitäkin juttuja”.

Rantala ei koe, että hänelle olisi välttämätöntä seurata tarkasti alan kehitystä.

Melkein jää siihen, että pyrin seuraamaan kansainvälisiä laatulehtiä sen verran kuin pystyn. Aika vähän, valitettavan vähän tulee seurattua. Meillä on toisaalta niin oma toimekautemme oma meno, et se ei oo ehkä niin välttämätöntä. (Rantala.)

4 Matkan aikana

4.1 Paikallisyhteydet - vinkit hyvään yhteistyöhön fikserin kanssa

Olen jo aiemmin korostanut fikserin merkitystä ennen matkaa -osiossa, mutta mielestäni Rauli Virtanen tuo Saigonista Bagdadiin -kirjassaan fikserin roolin hyvin esille katsomalla tilannetta fikserin näkökulmasta. Ennen kuin aloittaa yhteistyön fikserin kanssa, on hyvä muistaa Virtasen sanat:

Kaikkialla maailman kriisialueilla ulkomaalaiset vierailevat journalistit riistävät ja rikastuttavat paikallisia avustajia - ilman työsopimuksia, ilman vakuutuksia, viiden sekunnin irtisanomisajalla. Kriisialueilla ammattikuntamme painostaa näitä elantonsa vuoksi keikkatyötä tekeviä tulkkeja ja autonkuljettajia ottamaan riskejä ja menemään kanssamme aivan liian lähelle kuolemaa - jotta me saisimme hyvän jutun! (Virtanen 2009, 232.)

Vaikka Virtanen puhuukin kriisialueista, on asia hyvä tiedostaa kaikkialla vieraissa maissa työskennellessä. Kolikon kääntöpuolen ymmärtäminen on mainio lähtökohta hyvään yhteistyöhön fikserin kanssa.

Fikseri on matkana aikana monessa roolissa journalistin apuna. Paikallinen avustaja auttaa muun muassa paikkoihin pääsyssä, järjestää haastatteluja, toimii tulkkina, kertoo turvallisuustilanteesta ja selittää paikallisia tapoja. (Pesonen; Juurus; Rantala.)

Fikserin merkittävydestä huolimatta paikallisten avustajien rooli jää suurelta yleisöltä hämärän peittoon, sillä fikseriä ei useimmiten mainita jutussa. Uskali kutsuu fikseriä ulkomaanjournalismin tabuaiheeksi, sillä merkittävällä roolillaan jutunteossa paikallisavustajat paljastavat useimpien toimittajien kulttuuriset rajat ja kielitaidon puutteen. (Uskali 2007, 62.)

4.1.1 Ole tiukka ja suora - mutta muista kunnioitus

Journalisti on useissa tilanteissa fikserin armoilla, mutta kuten tämän työn johdannon esimerkki näyttää, toimittajan on jatkuvasti pidettävä mielessä oma roolinsa työnjohtajana.

Jos fikseriä käyttää, on tärkeintä heti alussa tehdä selväksi, mitä haluat itse ja mitä haluat häneltä. Ei missään tapauksessa pidä luvata liikoja tai luoda mielikuvaa, että kyseessä on hänelle helppo ja rahakas keikka sinisilmäisen ulkomaalaisen kanssa, tai antautua hänen armoilleen jättämällä hänelle vapaat kädet tapaamisten järjestelyssä. Muista, että vain sinä itse tiedät matkatavoitteitasi pohjalta mitä haluat, milloin ja miksi. Siksi myös sinä teet viime kädessä päätökset. (Pesonen.)

Pyrimme omalla matkallamme selkeästi selittämään fikserille, miksi ja mitä olimme tekemässä, mutta tilanne riistäytyi silti käsistämme. Ensimmäisellä kerralla, kun tapasimme paikalliskontaktimme, keskustelimme yleisesti aiheistamme. Tositoimiin lähdetessä olimmekin jo sivustakatsojan roolissa.

Vihdoin [fikserimme] saapui paikalle iloisesti heiluttaen. Hän käski minua piilottamaan kamerani mukana olleeseen muovikassiin. [Fikseri] otti muovikassin kantaansa ja viittoili meitä seuraamaan. ”Pidetään tämä piilossa, kunnes pääsemme päämäärään”. Meillä ei ollut mitään tietoa päämäärästä. [Fikseri] vilkuili ympärilleen kävellessään rivakasti ihmisvilinässä. Lopulta hyppäsimme matatun (paikallisen minibussin) kyytiin. -- Matatu eteni hitaasti liikennehuuhkassa kohti tuntematonta. (Päiväkirjamerkintä 24.4.2012.)

Pesosen mukaan virheemme on pahin, jonka fikserin kanssa työskennellessä voi tehdä.

Pahinta on, jos fikseri alkaa esiintyä ”omistajanasii” - eli tekee päätöksiä matkareitistä, haastatteluvista, aikatauluista, majoituksista ym. sinun puolestasi sinulta kysymättä. Se on katkaistava alkuunsa, samoin myöhästely ”erilaiseen aikakäsitykseen” vedoten. (Pesonen.)

Journalistisen kokemuksen puute fikserillä saattaa aiheuttaa hankaluuksia haastattelutilanteissa. Käännökset jäävät helposti vajavaisiksi ja ympärilyöreiksi. (Pesonen.)

Eräät fikserit/tulkit yrittävät kääntää haastattelut ja/tai muutkin kysymykset siten kuin parhaaksi näkevät, koska eivät ymmärrä miten tärkeää sanatarkka käännös on - tai eivät viitsi kääntää kaikkea. Usean minuutin mielenkiintoinen ja yksityiskohtainen paikallisolojen, äskettäisten tapahtumien tai oman elämäntarinan kuvaus saattaa silloin

typistyä ylimalkaiseksi vastaukseksi tyylisiin ”hän sanoi, että heillä on asiat huonosti”. Keskeytä heti, ja kerro selvästi, milloin haluat sanatarkan vastauksen. Yhtä lailla on katkaistava alkuunsa tilanteet, joissa fikseri/tulkki alkaa omin lupineen tehdä omia kysymyksiään tai tarjoilla omia mielipiteitään vastauksina. (Pesonen.)

Rantala varoittaa fikserin tarpeesta miellyttää asiakastaan, mikä voi niin ikään johtaa sisältöä harhaanjohtaviin tilanteisiin.

Vaikka, että jos nyt on tavoitteena päästä haastattelemaan - heitän nyt ihan hatusta - että pitäis päästä haastattelemaan vaikka jonkun tietyn heimon edustajaa, joka on ollut jossain etnisessä puhdistuksessa uhrina. Sit se ei löydä sitä tyyppiä, mut se löytää jonkun, jota voitais pitää sellasena. Tai jonka vaikka joku omainen on ollut tämmösessä uhrina. Niin sit se tarjois sitä tilalle kertomatta, että se ei ookaan ollut oikeasti. Tällaisia juttuja pitäis yrittää välttää. (Rantala.)

Rantalan mukaan avain tällaisten tilanteiden välttämiseen on se, että selittää asiat perusteellisesti avustajalleen. Tämä taas linkittyy selkeästi fikserin ammattitaitoon, eli fikserin valintaan.

Avustajan kanssa työskenneltäessä on siis oltava tiukka, mutta kunnioitustakaan ei saa unohtaa. Lisäksi fikserille on annettava mahdollisuus esittää omia ajatuksiaan jutusta. Kuten Juurus asian ilmaisee, fikseri on journalistin ”toiset aivot”.

Hänen täytyy tajuta, että minä määrään, mutta minun täytyy taas antaa hänen ymmärtää että häntä arvostetaan hemmetisti ja hänen inputtinsa on tosi tärkeää. Hän saa esittää ajatuksiaan ja laajentaa sitä kuviota, jonka minä olen miettinyt. Mutta hän ei saa loukkaantua siitä, jos kaikki hänen ajatukset eivät olekaan meidän tarpeisiin sopivia. (Juurus.)

Suhtaudu häneen kunnioittavasti, tasavertaisesti ja ystävällisesti - osoita, että arvostat hänen taitojaan ja tietojaan, ja kiitä kun on aihetta (Pesonen).

Läheinen suhde avustajan kanssa auttaa riskitilanteissa, joissa mitataan yhteispelin toimivuutta.

Hyvä fikseri kokee vastuuta ja kokee, että se on hänen vastuullaan, että me selvitään hengissä ja terveenä. Ja sitten toimittaja saattaa haluta, että kyllä me nyt mennään tuonne ja se on sellaista kiistelyä, että kumpi voittaa. Punnitaan niitä riskejä. (Juurus.)

Meille tuli Nairobin slummissa vastaan tilanne, joka olisi saattanut aiheuttaa hankaluuksia paikallisille lähtöemme jälkeen. Kuvasin slummialueen reunalla täysin tietämättömänä mahdollisista riskeistä. Avustajamme, joita oli tuolloin mukana useita, eivät heti sanoneet asiasta mitään. Ilmeisesti he halusivat, että saamme kaiken tarvittavan materiaalin kasaan. Lopulta ystävällinen huomautus tuli.

Ehdin ottaa muutaman kuvan, kunnes takaani kuului ”that's a bit risky.” Kauempana taustalla oli kuulemma myös se sotilastukikohta, johon (Somalian taisteluun osallistuneet) koneet laskeutuivat. Sen kuvaaminen oli ehdottomasti kielletty. (Päiväkirjamerkintä 24.4.2012.)

Paikallisavustajan kanssa työskentely onnistuu siis parhaiten, kun pitää mielessään seuraavat seikat:

- **Työtä johdat sinä:** älä anna fikserin ottaa ohjia työstäsi.
- **Kunnioita avustajaasi:** fikserille pitää kertoa arvostuksesta, ja hänen työnsä merkityksestä.
- **Kuuntele avustajaasi:** vaikka fikserille ei pidä antaa liikaa valtaa, voi häneltä saada uusia ideoita työhön. Lisäksi hän tietää parhaiten kohteen riskit ja uhat.
- **Ole tarkkana haastattelujen tulkaustilanteissa:** kuuntele vastauksien pituutta ja äänenpainoja ja puutu asiaan, jos tulkkkaus tuntuu liian ylimalkaiselta.

4.1.2 Yleisimmät ongelmakohdat ja palkkio

Juurukselle on sattunut kohdalle lähes pelkästään hyviä fikseriä, joiden kanssa ongelmia on syntynyt lähinnä maksuvaiheessa. Lisäksi valtioiden viralliset avustajat ovat aiheuttaneet päänvaivaa.

Kiinassa mulla oli virallinen fikseri plus oma fikseri, joka oli aivan loistava. Hänen kanssaan tuli sitten se ongelma, että häntä vähän pelotti se, että mitä hänelle sitten tapahtuu, kun paljastuu että hän on auttanut meitä ja meillä on tällaisia ja tällaisia kohtauksia. Hän on tulkannut niissä, ja hän on kertonut ja auttanut tulkkaamaan asioita, joita tämä virallinen fikseri on nimenomaan yrittänyt estää. Ei hänellä kuitenkaan kuinkaan käynyt. Hän on pystynyt jatkamaan fikserin hommia edelleen. (Juurus.)

Rantala on kohdannut fikserien kanssa useimmiten vain pieniä ongelmia, jotka liittyvät kommunikaatioon tai kulttuurieroihin.

Yks hyvä esimerkki on se, että me haluttiin tehdä juttu kotkalla metsästämisestä Kiinassa. Referenssinä oli mielessä sellainen mongolialainen vanha mies, jolla on siis todella valtava kotka tossa olkapäällä. Me ihmeteltiin, kun hän sanoi, että hän pystyy järjestämään tän läheltä Pekingii. -- Siellä olikin sellainen niin kuin haukkaharrastaja, joka oli aika kaukana sellaisesta harmaapartaisesta vanhasta mongoolisedästä. Se oli sellainen niin kuin hipsteri, jolla oli haukka. Sillä oli Louis Vuittonin olkalaukku ja muodikas toppatakki ja sit se haukka oli sen messissä. Me oltiin, et just. Sit se sano, et tää on 'eagle', me oltiin et se on itseasiassa 'falcon', mut heidän englannissa, vaikka se puhu tosi hyvää englantia, niin se käännös kiinän kielestä oli kotka. Et 'same, same'. (Rantala.)

Fikserin palkkion määrittäminen on vieraassa yhteiskunnassa hankalaa. Palkkioiden suuruutta kannattaa tiedustella paikallisista medioista tai muilta journalisteilta ja kansalaisjärjestöiltä (Pesonen; Juurus). Oman budjettinsa puitteissa on kohteliasta maksaa niin paljon kuin mahdollista (Juurus; Rantala).

Ja tietenkin kysyn siltä henkilöltä, että mikä hänestä olisi sovelias hinta ja sitten neuvotellaan. Yritän, että neuvottelen sitten omien pomojeni kanssa, että mitä he suostuvat maksamaan ja yritän hilata sitä hintaa ylöspäin. Maksan mielellään sen verran, että se henkilö tekee mielellään mun kanssa duunia. (Juurus.)

Yksi tapa selvittää sopiva korvaus on pohtia, mitä maksaisi suomalaiselle ammattilaiselle samasta ajasta ja laskea sitten vastaava summa suhteutettuna paikalliseen elintasoon (Rantala).

Meille tuli myös maksuvaiheessa tai pikemminkin -vaiheissa ongelmia. Apunamme oli toisinaan varsinaisen fikserin tuttavina, joille maksaminen mietitytti. Annoimme heille lopulta riittävästi rahaa, jotta he saivat noin päiväksi ruokaa. Varsinaiselle fikserille maksoimme sen verran kuin hänestä alun perin vinkannut tuttavani suositteli.

4.2 Turvallisuus ja käytös - vinkit journalistina työskentelyyn

Kehitysmaissa toimiessa länsimainen journalisti herättää helposti ihmetystä ja ylimääräistä hälinää ympärilleen. Paikalliseen kulttuuriin tulee luonnollisesti tutustua mahdollisimman hyvin ennen matkaa.

Pesonen painottaa mahdollisimman huomaamatonta toimimista.

Yritän välttää näyttäviä, etukäteen järjestettyjä saapumisia rummutuksineen, kylätansseineen ja päällikkökokouksineen. Ne syövät myös suhteettomasti aikaa. (Pesonen.)

Haastateltaville ja muille yhteisön jäsenille tulee kertoa mahdollisimman tarkkaan, mitä on tekemässä ja perustella paikallaolonsa (Juurus; Pesonen; Rantala).

Vaadin tulkkia tai virallista edustajaa aina kertomaan haastateltavalle miksi olen juuri täällä, ja miksi pidän hänen haastatteluaan tärkeänä ja arvokkaana. Yritän löytää siitä yhtymäkohtia meidän todellisuuteemme Suomessa, ja kerron, miten sielläkin kohdataan samanlaisia ilmiöitä ja miten ne yritetään hoitaa. (Pesonen.)

Kätevä tapa rikkoa jää uuteen paikkaan saapuessa on tuoda mukanaan pieniä tuliaisia. Esimerkiksi lasten huomioon ottaminen tuo usein laajasti yhteisön hyväksynnän. (Rantala.)

Meillä on vaikka mukana lapsille lahjoja. -- Paperi on loistava. Mulla on kopiopaperia messissä. Mä oon tehnyt paperilentokoneita ja heitellyt niitä, ne innostuu niistä. Monissa paikoissa ei ole paperia niin, että niistä riittäisi tehdä jotain lentsikoita. Ihan perus lentsikoita vaan väsätä ja sit niistä on syntynyt valtava riemu. Tai sitten filmiboksi. Filmipurkin kannen pystyy ampuun silleen 'pop'. Nekin on hauskoja sellaisia leluja, mitä

voi antaa. Tollanen mikä ei maksa mitään. Ja sitten kun lapset tykkää, niin naiset on tyytyväisiä ja kun naiset on tyytyväisiä, niin äijilläkin helpommat oltavat. (Rantala.)

4.2.1 Pukeutuminen

Erityisesti naisten ja nuorten kannattaa muistaa pukeutumisen tärkeys kehitysmaissa (Juurus). Paikalle ei myöskään kannata käyskennellä kalliit aurinkolasit tai hintava rannekello heiluen (Rantala).

Ensimmäinen, mikä tulee naisten kohdalla mieleen on se, että täytyy ottaa selvää, miten siellä kuuluu pukeutua. Ja totta kai miestenkin kohdalla. Ja sitten varmaan, mitä varsinkin nuoret toimittajat ajattelevat, että 'jee, mä lähden Afrikkaan tai Intiaan ja siellä on tosi rento meininki'. Mutta ihmisethän pukeutuvat todella siististi kehitysmaissa. Erityisesti, jos sä menet tapaamaan yhtään ketään silmäätekeviä, niin kannattaa varautua siihen että on mukana jotain sellaisia kohtuullisen konservatiivisia vaatteita. -- Toissijasta, näyttääkö coolilta länsimaiselta toimittajalta vai ei. (Juurus.)

Juurus kantaa mukanaan huivia maissa, joissa on muslimeita.

Mä pidän aina käsivarret, ainakin olkapäät peitettyinä. Ihan vaan silleen, että joka tapauksessa se ei haittaa ketään. Ja sitten, jos sattuu käymään sellaisessa paikassa, jossa pitää olla pää peitettyinä, niin huivin voi kaivaa laukun pohjalta. (Juurus.)

Sota- ja kriisialueilla pukeutumiseen kannattaa keskittyä erityisen tarkkaan, sillä pahimmassa tapauksessa henki voi olla uhattuna vääränlaisen vaatetuksen vuoksi (Pesonen).

Jos liikut sota- tai kriisialueilla, vältä kaikin keinoin pukeutumista, joka voi antaa mielikuvan sotilasasusta tai sotilaallisesta toiminnasta. Yritä näyttää niin tavalliselta ja niin siviililtä kuin mahdollista. Maastopukusi voi näyttää tarkka-ampujan silmissä samalta kuin hänen vihollistensa, tai se voi herättää tiesululla epäilyksiä aikeistasi. (Pesonen.)

4.2.2 Kalusto

Yksi matkailun perusasioista on omista tavaroista huolehtiminen. Journalistilla on usein mukanaan tuhansien eurojen edestä työvälineitä, ja niihin säilytettynä reissun kannalta oleellisen tärkeää sisältöä. Monissa maissa paikallinen tienaisi vuoden tulojensa verran varastamalla journalistin tavarat.

Kamerasta, muistikorteista ja muistiinpanoista on syytä pitää erityisen hyvää huolta. Pieni liioittelukaan ei ole pahasta, sillä näihin tavaroihin kulminoituu monesti koko matkan onnistuminen. Itse pyrin tekemään kamerastani mahdollisimman huomaamattoman ja nuhjuisen näköisen teippaamalla kamerasta ja linseistä logot ynnä muut huomiota herättävät kohdat mustalla teipillä. Lisäksi pyrin kuljettamaan kameraa mahdollisimman huomaamattomasti - esimerkiksi muovikassissa.

Rantala painottaa kamerasta ja muistikorteista huolen pitämisen tärkeyttä.

Kameralaukkua ei ikinä jätetä mihinkään, koskaan. Se on kaikkialla aina mukana. Matskut on aina kaikkialla mukana, matskuista tehdään kahdet kopiot, aina, joka päivän päätteeksi. Meillä on molemmilla eri jätkillä ne kortit. Kortit on aina piilossa, kun ne on pieniä. (Rantala.)

Aina kun kameraa ei käytä, siellä kannattaa pitää sisällä muistikorttia, jossa on harmittomia turistikuvia siltä varalta, että esimerkiksi poliisi haluaisi vilkaista kuvia.

4.2.3 Journalistin etiikka ja lapset

Vaikeissa oloissa työskennellessä myös journalistin etiikka joutuu koetukselle. Journalistin ohjeita voi olla hankalampi noudattaa kuin kotimaassa, ja haastateltavat ja muut jututettavat saattavat ottaa suurenkin riskin keskustellessaan länsimaisen toimittajan kanssa (Juurus; Pesonen; Rantala).

Varsinkin nykyisenä salamanopean sähköisen tiedonvälityksen ja sosiaalisen median aikana hänen kuvansa tai nimensä julkaiseminen myös suomeksi kaukaisessa Suomessa voi aiheuttaa selvän turvallisuusriskin, jopa hengenvaaran, sekä hänelle, perheelleen että asuinyhteisölleen. Samanlaisia vaikeuksia hänelle voi koitua myös pelkästä näkyvästä

keskustelusta ulkomaisen toimittajan kanssa. Yritän tietoisesti välttää tämänkaltaisten tilanteiden syntymistä. (Pesonen.)

Esimerkiksi Burmassa me ei kerrottu suurimmalle osalle meidän tapaamista henkilöistä. Et me ei kerrottu edes meidän fikserille, et me ollaan toimittajia, vaan meidän fikseri luuli et me ollaan reppureissaajia, jotka ovat elokuva-alan opiskelijoita, jotka sen takia kuvaa tällaista materiaalia. Sit me oltiin haastattelemassa toisinajattelijaa, niin me otettiin siihen omien väylien kautta yhteys. Silleen, et se fikseri ei edes tiennyt, että me menttiin ihan vapaa-ajallamme tapaamaan sitä tyyppiä. (Rantala.)

Haastattelu- ja kuvaustilanteissa lapset saattavat tuntua helpoilta koskettavien ja kiinnostavien tarinoiden lähteiltä. Lasten kanssa pitää olla kuitenkin erityisen tarkkana, sillä he eivät - toisin kuin useimmat aikuiset - pysty itse perustellusti arvioimaan, millä tavalla ja miten paljon he ovat median kanssa tekemisissä (McIntyre 2002, 13). YK:n lastenjärjestö Unicef on laatinut journalisteille ohjeet lasten haastattelemiseen ja kuvaamiseen. Osa ohjeista on yleispäteviä, mutta esittelen tässä pari kohtaa, jotka koskevat erityisesti lasten kanssa toimimista.

Lasta haastatellessa tai kuvatessa pitää pyrkiä aina kysymään lupa hänen huoltajaltaan (Unicef 2010). Tämä on tosin helpommin sanottu kuin tehty, sillä lapsen huoltajaa ei välttämättä ole mailla halmeilla, tai kysyminen on muista syistä mahdotonta.

Haastattelutilanne pitää tehdä lisäksi mahdollisimman miellyttäväksi lapselle. Haastateltavien ja kuvaajien määrää tulee minimoida. (Unicef 2010.)

Kamera tai haastattelutilanne voi myös herättää lapsissa aavistamattomia tunteita (McIntyre 2002, 13). Tästä on Kansainvälisen journalistiliiton IFJ:n verkossa julkaisemassa oppaassa *Putting Children in the Right - Guidelines for Journalists* karu esimerkki (vapaa suomennos):

Kansainvälinen järjestö oli järjestänyt medialle vierailun pakolaisleirille, jossa kuvaajat ottivat kuvia itkevästä lapsista. Seuraavana päivänä kuvat levisivät ympäri maailmaa. Järjestön edustaja sai kuitenkin myöhemmin selville, miksi lapset itkivät. He olivat luulleet, että pitkälinssiset kamerat olivat aseita, ja kuvaajat sotilaita, jotka olivat tulleet

tappamaan heidät. Kuvaajat olivat siis itse luoneet sitä pelkoa, josta heidän oli tarkoitus vain raportoida. (McIntyre 2002, 12.)

4.2.4 Rahan- ja avunpyynnöt

Haastattelemani toimittajat suhtautuivat ristiriitaisesti haastateltavien ja kuvattavien rahan- ja avunpyyntöihin. Avuntarpeessa olevan ihmisen pyynnöstä on vaikea kieltäytyä, mutta journalismin perussäännöt puhuvat taas rahan antamista vastaan. Aihe jakoi haastateltaviani.

Pesonen ottaa selkeästi kielteisen kannan rahan antamiseen. Tämä on toisaalta ymmärrettävääkin suhteessa tv-puolella työskenteleviin toimittajiin, sillä tv-puolella haastateltavien rooli saattaa olla isompi ja vaatia heiltä esimerkiksi jonkinlaista tekemistä.

Perusvastaukseni on, että tämä on työtäni ja teen sillä vaikeuksianne tunnetuksi tavalla, joka voi aikanaan heijastua suurempana myötätuntona ja haluna auttaa teitä. Neuvon heitä kääntymään paikallisen avustusjärjestön puoleen. En anna rahaa. (Pesonen.)

Juurus edustaa tässä asiassa harmaata vyöhykettä. Hän on periaatteessa rahan antamista vastaan, mutta myöntää tekevänsä myös poikkeuksia.

Myönnettäköön, että hyvin usein jos kyseessä on niin kuin selkeästi äärimmäisen köyhää porukkaa, niin totta kai mä sitten sen haastattelun jälkeen saatan antaa niille rahaa. Tai yhä enemmän nykyään silleen, jos on aikaa käydään sitten ostamassa safkaa tai jotain ja viedään sitä safkaa sinne. -- Nykyään usein tapahtuu niin, että mä en vaan kertaalleen haastattele tyyppiä, vaan tapaan häntä useaan kertaan, jolloin siitä tulee sellainen, että seuraavalla kerralla kun nähdään, sitten me viedäänkin se ruokakassi ja näin. Silloinhan se on vähän veteen piirretty viiva, että onko se sitten maksamista vai ei. (Juurus.)

Rantala kertoo, että heillä on Madventures-ohjelman teossa ollut tapana antaa jokaiselle ”vaivanpalkka”.

Ei siitä haastattelusta sinällään makseta, mutta vaivasta maksetaan. Et ei siitä tiedon antamisesta makseta. Monissa kulttuureissa se on päivän selvä asia, ettei ihmistä vaivata ellei siitä jotain anneta takaisin. --- Jos me lähetään vaikka ukkojen kanssa metsään päiväksi, niin onhan se päivän selvää, ettei oo mikään ilmainen haastattelu sellainen. Jos joku ihminen lähtee meidän kanssa päiväksi kävelemään puskaan, kyllä siitä pitää joku korvauskin saada. Mutta ei ne mitään kovin isoja rahoja loppujen lopuksi ole. (Rantala.)

Itse emme maksaneet matkan aikana haastateltaville. Lähdimme siitä, että jos olisimme maksaneet yhdelle, olisi tarvinnut maksaa kaikille. Emme mielestämme myöskään käyttäneet haastateltavien tai kuvattavien aikaa niin paljoa, että maksuun olisi ollut tarvetta.

4.2.5 ”Ylimielisyys on ehdottomasti pahin asia”

Mitkä sitten ovat käytöksen ja turvallisuuden suhteen ne pahimmat mokat, jotka länsimainen toimittaja voi tehdä? Käytöksen suhteen tilanne on selvä: ylimielisyyttä on vältettävä. Asia tuli kaikkien haastateltavien kanssa tavalla tai toisella esiin. Rantala tiivistä mietteensä ylimielisyydestä näin:

Ylimielisyys on ehdottomasti sellainen pahin asia. Eli sellainen asenne, et ne ongelmat, mitä siellä kohtaa, johtuu siitä että ne ihmiset ei osaa hoitaa asioitaan. Et ne on tyhmiä tai niiden kulttuuri on jotenkin paska. Mä en usko, et juuri sellaisia ihmisiä toisaalta päätyy näihin hommiin, jotka näin ajattelisi. (Rantala.)

Pesonen varoittelee ylimielisyyden lisäksi liiasta elitistisyydestä. Hänen mukaansa pitää pyrkiä tavoittamaan ruohonjuuritason ihmiset, eikä saa muodostaa käsitystään kohteestaan ”pysyttelemällä vain ison kaupungin hyvässä hotellissa”. Pesonen kertoo myös mielenkiintoisesta havainnostaan haastattelutilanteiden suhteen. Hän neuvoa, ettei vaikeita kysymyksiä saa hävetä - päinvastoin.

Todella vaikeidenkin asioiden kertominen on usein haastateltavalle jopa helpotus, jos ne kysytään suoraan ja selkeästi, ilman häveliästä kaartelua ja kaunistelua, ja hän näkee että

haastateltava pitää hänen kertomustaan aidosti tärkeänä. Haastattelija saattaa olla jopa ensimmäinen, joka tarjoaa hänelle mahdollisuuden purkaa ahdistavia kokemuksiaan, ja ulkomaalaiselle ulkopuoliselle saattaa olla helpompi paljon kertoa asioistaan kuin jollekin läheisemmälle. (Pesonen.)

Juurus varoittaa turvallisuusriskeistä; erityisesti liikenteestä, joka on vaikeasti vältettävä vaara.

Kuskit ajaa niin kuin ajaa. Sitten kun huudat, että 'ei saa ajaa moottoritietä väärää puolta', se vaan sanoo, että 'luuletko sinä, että minä en osaa minun hommaani'. (Juurus.)

4.3 Paikallisviranomaiset - haitaksi vai hyödyksi?

Haastateltavat eivät pidä aina kannattavana ammatin kertomista rehellisesti maahan saavuttaessa. Joissain maissa toimittajilta on estetty kokonaan maahan pääsy, ja joissain taas toimittajana maahantuloa on hankaloitettu esimerkiksi suurella määrällä byrokratiaa. Kaikkein nihkeimmin vapaaseen lehdistöön suhtaudutaan Eritreassa, Pohjois-Koreassa ja Turkmenistanissa, jotka ovat jo vuosia pitäneet peräpäätä lehdistön vapautta ilmaisevalla Toimittajat ilman rajoja -järjestön listalla (Reporters Sans Frontières 2012). Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että näissä maissa myös länsimaisella toimittajalla olisi kaikkein hankalinta, mutta suuntaa listaus varmasti antaa. Suomalainen havaitsee eron todennäköisesti useassakin maassa, sillä Suomessa lehdistö on järjestön mukaan kaikkein vapainta (Reporters Sans Frontières 2012).

Madventuresin tekijöillä on selkeä linja journalistin roolin paljastamiseen uuden maan rajalla.

Meidän näkemyksen mukaan kertominen ei ole oikeastaan koskaan kannattavaa. Mä en ymmärrä mitä hyötyä siitä on ilmoittaa. -- Me aina valehdellaan - tai ei itseasiassa valehdella, mä oon tuottaja. Mut jotain kertoo esimerkiksi se, että Intian suurlähetystössä yksi lähetystön edustaja tunnisti mut, ja sit se sano mulle, että älä sit laita siihen hakemukseen, et oot toimittaja. (Rantala.)

Se onko kertominen kannattavaa, riippuu myös mukana olevasta kalustosta. Mitä isomman ja näyttävämmän kaluston ottaa mukaan, sitä todennäköisempää on että paljastuu joka tapauksessa jossain vaiheessa toimittajaksi.

Itse jouduimme ison järjestelmäkameramme takia kerran selittelemään tekojamme poliiseille. Olimme saapuneet maahan turistiviisumilla, ja pyrimme peittelemään juttujen tekemistä paikallisviranomaisilta matkan aikana.

Saavuimme paikalle ja ehdin ottaa yhden kuvan [haastateltavamme] (taksiyrittäjä, josta teimme juttua) työkavereista, kun paikalle saapui kaksi aseistettua poliisia. Poliisit kyselivät, mitä teemme, mistä tulemme ja millä viisumeilla olemme maassa. Lisäksi he kyselivät haastateltavalta jotain. Poistin nopeasti kamerastani pari epäilyttävää kuvaa, kun kävi selväksi että herrat halusivat nähdä kuviani. Näytin yhden kuvan, jonka olin ottanut taksikuskeista. He halusivat nähdä kuitenkin lisää, joten selasin suuntaan jossa oli vain kuvia hotellihuoneesta. Toisessa suunnassa olisi ollut muun muassa kuvia slummista. -- Poliisit vaikuttivat kuitenkin tyytyväisiltä, kättelivät meitä ja lähdimme pois. (Päiväkirjamerkintä 25.4.2012.)

Lähdettyämme paikalta pois haastateltavamme kertoi meille, että poliisit eivät viitsineet pyytää meiltä tilanteessa rahaa, mutta tulisivat pyytämään häneltä rahaa seuraavana päivänä. Uskoimme häneen ja annoimme hänelle tarvittavan rahasumman.

Esimerkissäni olleiden poliisien käytös on tuttua haasteltaville. Rantalan mukaan paikalliset lahjussäännöt on hyvä tuntea. Juurus antaa seuraavia neuvoja paikallisviranomaisten kanssa toimimiseen:

Esiintyy kunnioittavasti heitä kohtaan, mutta ei anna periksi. Mä en muistaakseni ole kauheasti joutunut lahjuksia antamaan. Paitsi Kongossa Kinshasan lentokentällä, ja Irakin rajalla. Pyrin toki välttämään lahjuksia sun muita. Poliisit hirveästi aika monessa paikkaa välttää pyytämästä valkoisilta lahjuksia se jotenkin tiedetään, että se on noloa ja sitä pidetään törkeänä. Paikalliset on monesti paljon huonommassa asemassa. (Juurus.)

5 Yhteenveto

Olen koonnut työni aineiston pohjalta kymmenen kohdan muistilistan kehitysmaahan matkaavalla toimittajalle. Painotan listassani valmistautumista, sillä se on kaiken a ja o vieraaseen maahan keikalle lähdeettä. Lista on suuntaa antava, eikä onnistuneen matkan tarvitse välttämättä noudattaa tällaista kaavaa, mutta lista toimii hyvänä perusrunkona varsinkin toimittajalle, joka suunnittelee länsimaiden ulkopuolella juttukeikalle lähtemistä ensimmäistä kertaa.

5.1 Kymmenen kohdan muistilista

1. Valitse kohteesi tarkkaan

Mieti onko kohteessa jotain riittävän kiinnostavaa jutunaiheeksi - pelkkä eksotiikka ei riitä. Entä onko kohteestasi mahdollista toteuttaa ideasi mukainen juttu?

2. Ota kaikki mahdollinen selville kohteestasi

Samalla löydät tietoa kohteen turvallisuus- ja terveystilanteesta, suhtautumisesta länsimaisiin toimittajiin ja saatat löytää hyviä fikserivinkkejä.

3. Hanki ammattitaitoinen fikseri

Selvitä parhaasi mukaan täyttääkö fikseri hyvän paikallisen avustajan tuntomerkit (ks. sivut 14 ja 15). Pyydä fikseriäsi menemään esimerkiksi nettikahvilaan, jotta voitte olla yhteydessä jo ennen saapumistasi kohteeseen.

4. Valmistaudu kohteen oloihin

Tiedät jo, minkälainen kohteesi terveys- ja turvallisuustilanne on, eli valmistaudu sen mukaan. Hanki rokotteet, ota lääkkeitä mukaan, varmista kalustosi ja niin edelleen (ks. sivut 16-19).

5. Tyhjennä asennekoppasi

Olet jo matkalla, enää ei tarvitse esittää coolia länsimaista toimittajaa. Yritä tunnistaa ennakkokuvitelmasi ja luopua niistä, sillä ne tuskin pitävät paikkaansa.

6. Katsele, kuuntele, haistele, juttele

Totuttele rauhassa uuteen paikkaan. Ota kontaktia paikallisiin ihmisiin esimerkiksi käymällä ravintolassa tai hankkimalla prepaid-liittymän.

7. Tapaa fikseri

Aivan aluksi selitä fikserille perusteellisesti, mitä olet tekemässä ja miksi sekä mitä odotat häneltä. Kun perusasiat ovat selvillä, voitte alkaa suunnitella juttuja.

8. Käy läpi asiat itsekseesi/matkakumppanin kanssa

Teillä tuli fikserin kanssa varmasti mahtavia ideoita, mutta pohdi vielä hetki itsekseesi tai matkakumppanisi kanssa aiheita ja fikserin toteutusehdotuksia.

9. Pidä huolta itsestäsi ja tavaroistasi

Pidä itsesi jatkuvasti ajan tasalla mahdollisista riskeistä keskustelemalla paikallisavustajasi kanssa. Varmuuskopioi materiaalit ja pidä materiaaleja ja kameraa ynnä muita tallennusvälineitä aina mukana.

10. Käyttäydy

Sinulla ei ole mitään syytä pitää itseäsi parempana kuin ympärilläsi olevia ihmisiä.

Tarkastele omaa kulttuuriasi ulkopuolisen silmin ennen matkaa, jotta ymmärrät että joku toinen katsoo sinunkin elämäntyyliäsi oudoksuen.

6 Pohdintaa

6.1 Työn pohja-ajatuksen kritiikki

Koko työn pohja-ajatus on kritisoitavissa moneltakin kantilta. Työn voi nähdä selkeästi matkustamaan kannustavana, ja näin epäekologista toimintaa puoltavana.

Uskali kertoo kirjassaan vaihtoehtoisesta ulkomaanuutisoinnista, johon hän laskee myös kehitysmaauutisoinnin. Pyrkimyksenä on tehdä mahdollisimman hyvää journalismia, mutta ilman valtavirtamedioiden sidoksia poliittisiin ja taloudellisiin valtakeskittymiin. (Uskali 2007, 238.)

Uskalin mukaan vaihtoehtoiseen ulkomaanuutisointiin kuuluu myös muun muassa ihmisoikeus- ja ympäristöasioiden korostuminen. Toivoisinkin, että työni puoltaisi näiden aiheiden korostumista lehtien ulkomaanosastoilla.

Toivon, että työni vinkkejä käytetään pitkäjänteisen kehitysmaajournalismin tuottamiseen, eikä laskuvarjojournalismin, jossa toimittaja vain piipahtaa raportoimassa esimerkiksi kriisi- tai katastrofialueella (ks. sivu 9). Tällainen toimintatapa korostaa uutisoinnin sotakeskeisyyttä Galtungin esittelemän rauhakeskeisyyden sijaan (Galtung 1998) (ks. sivu 9). Rauhanjournalismissa nostetaan keskiöön konfliktin ja ongelmien ratkaisumahdollisuudet. Tällainen toimintatapa vaatii reilusti aikaa, ja se on vastakohta aihetta ja konfliktin osapuolia polarisoivalle, otsikkokeskeiselle, sotajournalismille.

Kansalaisjournalismilla tarkoitetaan nykyään lukijoiden itsensä tuottamaa ja julkaisemaa journalistista sisältöä (mm. Ruusunoksa 2012). Kansalaisjournalismi on nostanut päätään internetin myötä. Myös sota- ja kriisitilanteissa kansalaisten tekemää journalistista sisältöä on nähty paljon. Muun muassa niin sanotun arabikevään aikana vuonna 2011 paikalliset julkaisivat aktiivisesti kuvia, videoita ja kirjallista sisältöä tapahtumien keskipisteestä.

Työni ei tue kansalaisjournalistista näkökulmaa, eli se ei kannusta tai kasvata paikallisten mahdollisuuksia tehdä ja myydä juttuja omasta maastaan. Työni neuvo

suomalaista toimittajaa matkustamaan pitkiäkin matkoja tekemään juttuja. Toisaalta näen nimenomaan suomalaisten journalistien roolin suomalaisille uutisoinnissa tärkeänä. Mielestäni tämä korostuu varsinkin kehitysmaa-asioista uutisoidessa, sillä kehitysmaauutiset ovat suomalaisille usein varsin etäisiä. Uskon, että suomalaiset toimittajat osaavat tehdä - kun heille annetaan tarpeeksi aikaa - juttuja kehitysmaista, jotka kiinnostavat tavallisia suomalaisia.

6.2 Tutkimuksen arviointia

Tutkimus on laadullinen tutkimus, joka yhdistelee omia kokemuksia, haastatteluaineistoa ja kirjallisia lähteitä. Mielestäni tällaista aihetta tutkittaessa laadullinen tutkimusmenetelmä on ainoa mahdollinen, jotta haasteltavien ajatukset pääsevät kaikessa laajuudessaan esille.

Toimittajahaastateltavia työssäni oli lopulta kolme alun perin suunnitellun neljän sijaan. Yksi haastateltava oli jätettävä pois aikatauluongelmien takia. Työelämässä edelleen mukana olevia ulkomaantoimittajia on yllättävän hankala tavoittaa haastateltaviksi! Laadullisessa tutkimuksessa haasteltavien tulee tietää tutkittavasta asiasta mahdollisimman paljon. Otoksen ei tarvitse olla kovin laaja. (Koivusalo 2010.) Mielestäni haastateltavani tunsivat aihetta laajasti, sillä heillä oli taustallaan vuosien kokemus ja useita matkoja. He edustivat myös lähtökohtaisesti erilaisia tulokulmia aiheeseen. Haastateltavia olisi toki voinut olla useampiakin rikkaampien tulosten toivossa. Toisaalta jo nyt haastateltavat toistivat pitkälti samoja asioita.

Toteutin yhden haastattelun sähköpostitse, yhden internetpuhelun välityksellä ja yhden kasvotusten. Sähköpostitse haastateltavalla oli enemmän aikaa pohtia vastauksiaan, mikä tuntui auttavan varsinkin konkreettisten vinkkien esiinnostamisessa. Kasvotusten ja internetpuhelun välityksellä vastaukset olivat värikkäämpiä ja sisälsivät enemmän tarinoita, mutta jotain saattoi myös jäädä pois yhdessä hetkessä.

Omien kokemusten yhdistäminen työhön onnistui mielestäni hyvin päiväkirja-menettämällä. Jälkeenpäin voi todeta, että olisi ollut hyvä aloittaa päiväkirjan pitäminen jo matkan suunnitteluvaiheessa. En halunnut korostaa liikaa omia kokemuksia, sillä ne

perustuvat vain yhteen matkaan toisin kuin kokeneempien toimittajien kokemukset, jotka ovat paremmin yleistettävissä. Käyn case-matkani liittämistä työhön läpi myös Haastattelukysymysten synty –osiossa (ks. sivu 7).

Kirjalliset lähteet antoivat työhön sekä haastattelu- ja havaintoaineistosta poikkeavaa että niitä vahvistavaa sisältöä. Kuten kaikessa tutkimuksessa, on mahdotonta käydä läpi kaikkea aiheesta kirjoitettua. Kirjallisessa sisällössäni korostuu Suomi-näkökulma, mikä oli tarkoituksenikin.

Yksi haaste työssäni oli aiheen rajaaminen käsittelemään kehitysmaita. Tosiasiassa työ käsittelee aihetta laajemmin, ja sen tulokset ovat yleistettävissä kaikkiin toimittajalle vieraisiin maihin, ajoittain jopa kaikkeen ulkomailla tapahtuvaan toimitukselliseen työhön. Työssä myös yhdistetään turhan selvästi perinteinen kehitysmaajournalismi ja sota- ja kriisijournalismi. Rauhallisessa kehitysmaassa työskentely poikkeaa rajusti sota- tai kriisimaassa toimimisesta. Nämä kohteet myös vaativat erilaisia toimintatapoja ja varotoimia.

Tutkimuskysymykseni oli: ”Mitkä ovat tärkeimmät käytännön haasteet, jotka kehitysmaahan matkaava toimittaja kohtaa ja miten nämä haasteet ratkaistaan?” Kerroin mielestäni lukijalle kattavasti, minkälaisia ongelmia kehitysmaakeikalle menevä toimittaja kohtaa. Kokeneiden haastateltavieni esiin nostamia haasteita voidaan pitää tärkeimpinä, sillä heillä on aiheesta laaja kokemus.

Aihetta voisi viedä eteenpäin esimerkiksi tutkimalla ja tuomalla esiin kehitysmaajuttujen syntytarinoita ja taustoja. Tällöin paljastuisi hyvin, miten käytännön ongelmat näkyvät valmiissa sisällöissä, ja sitä kautta mahdollisuudet kehittää työtapoja länsimaiden ulkopuolella työskennellessä paranisivat.

Lähteet

Aaltola, J., Valli, R. 2001. Ikkunoita tutkimusmetodeihin I. PS-Kustannus. Jyväskylä.

BBC 2003. How 'embedded' reporters are handling the war. Luettavissa:
http://news.bbc.co.uk/2/hi/uk_news/2885179.stm. Luettu: 17.10.2012.

Clore, K. 2009. 10 things journalists should know about fixers: Covering minorities.
Luettavissa:
http://www.ejc.net/magazine/article/10_things_journalists_should_know_about_fixers_in_europe. Luettu: 13.11.2012.

Eskola, J. & Suoranta, J. 2000. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 4. painos.
Vastapaino. Tampere.

Euroopan komissio 2012. Infrastructure for sustainable development. Luettavissa:
http://ec.europa.eu/europeaid/what/infrastructure-transport/index_en.htm. Luettu:
17.10.2012.

Galtung, J. 1998. High Road, Low Road. Charting the course for Peace Journalism.
Luettavissa:
http://ccrweb.ccr.uct.ac.za/archive/two/7_4/p07_highroad_lowroad.html. Luettu:
10.4.2012.

Gimmeyawallet Productions Oy. 2002-2006.

Koivusalo, R. 2010. Laadulliset tutkimusmenetelmät. Luentomateriaali.
Tutkimusmenetelmät MET2KJ003. Journalismin koulutusohjelma. HAAGA-HELIA
ammattikorkeakoulu.

Kotimaisten kielten keskus 2010. Vierassanat. Luettavissa:
http://www.kotus.fi/?i=491&s=2611#faq_491. Luettu: 2.10.2012.

Kunelius, R. 2010 Viestinnän vallassa. Johdatus joukkoviestinnän kysymyksiin. 5.-8. painos. WSOYpro Oy. Helsinki.

Lightstalkers 2012a. What's Lightstalkers? Luettavissa: <http://www.lightstalkers.org>.
Luettu: 2.4.2012.

Lightstalkers 2012b. Manifesto. Luettavissa:
<http://www.lightstalkers.org/about/manifesto>. Luettu: 2.4.2012.

Martin, J. 2011. What's So Wrong With 'Parachute Journalism'? Luettavissa:
http://www.cjr.org/behind_the_news/whats_so_wrong_with_parachute.php?page=al
l. Luettu: 17.10.2012.

McIntyre, P. 2002. Putting Children in the Right. Guidelines for Journalists and Media Professionals. International Federation of Journalists. Belgia. Luettavissa:
<http://www.ifj.org/assets/docs/247/254/cf73bf7-c75e9fe.pdf>. Luettu: 17.10.2012.

November Eleven 2012. Luettavissa: <http://www.novembereleven.org>. Luettu:
2.4.2012.

OECD Organisation for Economic Co-operation and Development 2011. DAC List of ODA Recipients. Luettavissa:
<http://www.oecd.org/dac/aidstatistics/48858205.pdf>. Luettu: 17.10.2012.

Palmén, J. 2012. Tähtäimessä. Image, 27, 4, s. 46-57.

Reporters Sans Frontières 2007. Handbook for Journalists. Luettavissa:
<http://en.rsf.org/IMG/pdf/handbook.pdf>. Luettu: 17.10.2012.

Reporters Sans Frontières 2012. World Press Freedom Index 2012. Luettavissa:
http://en.rsf.org/IMG/CLASSEMENT_2012/CLASSEMENT_ANG.pdf. Luettu:
17.10.2012.

Reuters 2008. Handbook of Journalism. Dealing with stringers. Luettavissa:
http://handbook.reuters.com/index.php/Dealing_with_stringers. Luettu: 10.4.2012.

Ruusunoksa, L. Kansalaisjournalismi. Jyväskylän yliopisto. Luettavissa:
<http://kans.jyu.fi/sanasto/sanat-kansio/kansalaisjournalismi>. Luettu: 17.10.2012.

Suomen ulkomaantoimittajien yhdistys. Luettavissa:
<http://www.ulkomaantoimittajat.fi/page1.html>. Luettu: 17.10.2012.

Unicef 2010. Reporting guidelines to protect at-risk children. Luettavissa:
http://www.unicef.org/media/media_tools_guidelines.html. Luettu: 21.8.2012.

Uskali, T. 2007. Ulkomaanuutisten uusi maailma. Vastapaino. Tampere.

Vice Media 2012. Katsottavissa: <http://www.vice.com/the-vice-guide-to-travel/the-vice-guide-to-liberia-full-length>. Katsottu: 16.3.2012.

Virtanen, R. 2009. Saigonista Bagdadiin - neljä vuosikymmentä
ulkomaankirjeenvaihtajana. WSOY. Helsinki.

Ämmälä, A. 2010. Fikserin on tehtävä samaa juttua kuin toimittaja. Luettavissa:
<http://www.journalistiliitto.fi/journalisti/lehti/2010/14/artikkelit/fikseri-tulkkaa-fikseri-paimenta/fikserin-on-tehtava-samaa-juttua>. Luettu: 18.10.2012.

Liitteet

Liite 1: Kysymysrunko

Yleinen kysymys:

Mitkä ovat mielestänne tärkeimmät asiat, jotka tulee ottaa huomioon kehitysmaakeikalle lähdettäessä?

Olette lähdössä työkeikalle vieraaseen (kehitys)maahan.

Ennen keikkaa:

Paikallisyhteydet/fikserit - vinkit hyvän fikserin löytämiseen

Mistä aloitatte etsimään paikallisyhteyksiä, kuten fikseireitä, tulkkeja jne?

Mitä paikallisyhteyden/fikserin hankinnassa kannattaa ottaa huomioon?

Mitkä ovat fikserin tärkeimmät ominaisuudet?

Mitä virheitä ei tule missään nimessä tehdä fikserin hankinnassa?

Terveys/turvallisuus - vinkit turvalliseen ja terveelliseen matkaan valmistautumiseen

Mistä tarkastatte kohteenne turvallisuus-/terveystilanteen?

Minkälaiset tiedot kohteesta saavat teidät (journalistin näkökulmasta, verrattuna tavalliseen turistiin) valmistautumaan tavallista tarkemmin turvallisuusriskeihin?

Mitä tällaiset varotoimenpiteet useimmiten ovat?

Joitain muita turvallisuus-/terveysvinkkejä ennen matkaa

Järjestöt/viralliset tahot - apua isommalta

Käytättekö järjestöjä/virallisia tahoja avuksenne matkan järjestelyissä (jos kyse ei suorasta yhteistyömatkasta)?

Jos, niin mitä tahoja ja minkälaista apua heiltä pyydätte?

Minkälaisia virheitä tulee varoa järjestöjen/virallisten tahojen kanssa toimiessa?

Matkan aikana:

Paikallisyhteydet/fikserit - vinkit hyvään yhteistyöhön fikserin kanssa

Minkälaisissa asioissa fikseri teitä auttaa?

Mitä ongelmia fikserin kanssa useimmiten tulee ja miten niistä selviää?

Onko teillä jonkinlainen nyrkkisääntö paljonko maksatte fikserille? Jos, niin minkälainen?

Mitä virheitä ei tule missään nimessä tehdä fikserin kanssa toimiessa?

Turvallisuus/käytös - vinkit turvalliseen ja hyväkäyttöksiseen journalistina työskentelyyn
Minkälaisia varotoimenpiteitä (käytöksen, kaluston yms. suhteen) teette, jotta voitte työskennellä rauhassa ja muita ihmisiä kunnioittaen?

Poikkeatteko jotenkin journalistin ohjeista kehitysmaissa työskennellessänne?

Miten suhtaudutte haastateltavien/kuvattavien avun- ja rahanpyyntöihin?

Mitkä ovat pahimmat mokat, jotka journalisti voi tehdä kehitysmaassa työskennellessään?

Järjestöt/viralliset tahot - isommat apuna kentällä

Käytättekö järjestöjä/virallisia tahoja apunanne matkan aikana?

Jos, niin mitä tahoja ja minkälaista apua heiltä pyydätte?

Minkälaisia virheitä tulee varoa järjestöjen/virallisten tahojen kanssa toimiessa kentällä?

Paikallisviranomaiset - haitaksi vai hyödyksi?

Kerrotteko aina ammatinnehellisesti maahan saapuessanne? Jos ette, miksi poikkeus ja miten arvioitte onko kertominen kannattavaa?

Peittelettekö ammatinnehellisesti paikallisviranomaisilta?

Muita vinkkejä paikallisviranomaisten kanssa työskentelyyn

Matkan jälkeen/arkena:

Kuulutteko johonkin kehitysmaajournalismiin liittyviin tai sitä lähellä oleviin yhteisöihin?

Seuraatteko alan keskustelua, trendejä tai uusia tuulia? Jos, niin mistä?

Onko jotain teosta/nettisivua, johon kehitysmaahan matkaavan toimittajan kannattaisi ehdottomasti tutustua?

Kehitysmaajuttujen kauppaamisesta lyhyesti

Oletteko huomanneet jotain yleistä suuntausta, minkälaiset jutut menevät kehitysmaista kaupaksi ja minkälaiset eivät?

TEKSTI TERO IKÄHEIMONEN KUVAT MARTTI PENTTILÄ

PAKKOHÄÄDETYT

Yli tuhannen Pumwanin slummin asukkaan unelmat lanattiin puskutraktorilla matalaksi.

**TERE:
60-VU**

"PUSKUTRAKI
voimien sotilla
vain aloittivat
Asuin talos
elämäni ja rak
ta, sillä kukaa
En saanut
kaikki jäivät si
jaksi ystäväiltä

JOKAISELLA ON OIKEUS KOTIIN

- Oikeus asuntoon on perustavanlaatuinen ihmisoikeus, ja siksi pakko-häädöt ovat ihmisoikeusloukkaus. Valtioiden velvollisuus on kieltää ja estää pakko-häädöt.
- Pakkohäädöt koskettavat erityisesti maailman köyhimpiä ihmisiä. Köyhyydessä ei ole kyse vain rahan ja tavarain puutteesta vaan myös systemaattisesta syrjinnästä.
- Laillisessa häädössä viranomaisten tulee informoida ja konsultoida ihmisiä riittävän ajoissa ennen häätämistä, tarjota kunnollinen asuinvaihtoehto ja riittävä korvaus menetyksistä. Viranomaisten on lisäksi varmistettava, ettei kukaan jää kodittomaksi tai altistu muille ihmisoikeusloukkauksille häädön vuoksi.
- Käytännössä köyhien ihmisten häädössä viranomaiset eivät usein noudata edellä mainittuja velvoitteita, jolloin häädoistä tulee pakko-häätöjä, joihin liittyy usein myös viranomaisten laiallista voimankäyttöä.

SIA MUNEE, JOTIAS

"ORI saapui kymmeneltä aamulla. Paikalla oli ilmailta ja poliiseja. Kukaan ei puhunut meille mitään, he kotien tuhoamisen. Olen kuuden lapseni kanssa. Olen asunut täällä koko elämäni ajan. En osannut odottaa mitään tällaista. En ei kertonut meille häädöistä etukäteen. Pelastettua talostani mitään. Tuolit, sängyt, vaatteet, säille. Päälläni olevat vaatteet sain myöhemmin lah-ri."

JACKLINE NYAMBURA, 26-VUOTIAS

"PIAN PUSKUTRAKTORI ilmaantui paikalle. Mukana oli parisataa sotilasta, tai ehkä poliiseja. Juoksimme karkuun. Koko aikana kukaan ei kertonut minulle, miksi näin tapahtuu."

Endin pelastaa talostani vain kaksi peittoa ja lapseni. Kutsuimme tuhoaluetta Bagdadiksi, koska kaikki oli kuin pommituksen jäljiltä."

Ihmisten keskuudessa liikkuu huhu, että kodit tuhoitiin turvallisuussyistä. Terroristijärjestö Al-Shabaab rekrytoi paljon jäseniä lähialueilta, eikä ilmeisesti halua, että kentän läheisyydessä on asumuksia."

JOSEPH CHEGE, 23-VUOTIAS

"**REVIN ITSE** taloni seinät alas, jotta puskutraktori ei tuhoaisi kaikkea. Tuntui kuin tulevaisuuteni olisi pysähtynyt yhdessä hetkessä.

Vein perheeni turvaan tättini luokse Motherlandsin slummiin. Pidän lapsille ja nuorille tanssitunteja ansaitakseni elantoni. **ITSE tulen edelleen öisin yöpymään vanhan kotini viereen. Muut eivät saa tietää salaisesta majastani, muuten joku voi vallata sen.**

Lehdessä meille luvattiin korvaus tuhotusta omaisuudesta, mutta mitään ei ole tapahtunut. **Yusuf Hassan** lupasi tuoda meille telttoja. Niitä ei koskaan tullut.

Olen syntynyt ja elänyt koko ikäni täällä, ei minulla ole muuta paikkaa."

JOSEPH NGOMO, 24-VUOTIAS

"**TUHOJEN JÄLKEEN** asuin teltassa kolme kuukautta, ennen kuin pääsin vaimoni ja kolmevuotiaan poikani kanssa ystäväni luokse asumaan. Nyt olen työtön, minulla ei ole tuloja eikä keinoja elättää perhettäni.

Hallituksen pitäisi näyttää meille, minne mennä. Kukaan ei kertonut hädästä etukäteen, emmekä voineet varautua hädäntiloihin mitenkään. Jälkeenpäin kuulin, että kotimme oli tuhouttu Somalian tilanteen takia.

Olen hyvin vihainen. Kotini oli koko elämäni, nyt minulla ei ole mitään. En usko, että tilanne muuttuu yhtään paremmaksi. Asiat ovat vain menneet huonompaan suuntaan."

KODITTOMIA KAHDESSA TUNNISSA

Pumwanin slummin entiset asukkaat vaativat Kenian hallitukselta korvauksia menetetyistä omaisuudesta sekä ennen kaikkea pakkohäätöjen lopettamista.

JOULUKUINEN AAMU vuonna 2011 alkoi Pumwanin slummissa tavanomaiseen tapaan. Aurinko oli noussut kuuden jälkeen ja slummi oli herännyt täyteen elämään. Sepät takoiivat pellistä kattiloita ja kampaamoissa palmikoitiin hiuksia. Ilmassa leijaili kitkerä savu, joka nousi sadoista ulkomuoneista ympäri slummiä. Noin 30 000 ihmisen Pumwani sijaitsee kivenheiton päässä Kenian pääkaupungin Nairobien keskustasta.

Kymmenen aikaan aamulla ihmiset pysähtyivät kuuntelemaan outoja ääniä, jotka kantautuivat asuinalueen laitamilla sijaitsevan ilmapuominen lentotukikohdan suunnasta. Paikalle oli saapunut saattue puskutraktori sekä parisensataa sotilasta, poliisia ja muita viranomaisia.

Ihmiset juoksivat varoittamaan naapureitaan ja ystäviään. Sana muukalaisista kiiri läpi slummin.

Mutta mitään ei ollut tehtävissä. Puskutraktori lanasi maan tasalle kaikki kodit,

jotka sijaitivat 15 metrin etäisyydellä lentokenttäalueesta. Hiljaiset poliisit ja sotilaat estivät ihmisiä pelastamasta omaisuuttaan kotien raunioista.

Kaikki oli ohitse parissa tunnissa. Noin tuhat ihmistä menetti kotinsa. Jäljelle jäi vain raunioita, vääntryntä peltiä ja murskattua savea.

PUMWANIN ASUKKAIDEN tarinat ovat surullisen tavallisia. Pumwani on yksi Nairobien arvioita 180 slummissa, joiden savesta ja pellistä rakennetuissa asumuksissa asuu jopa puolet kaupungin asukkaista – noin kaksi miljoonaa ihmistä.

Slummit ovat vain viitosen prosenttia Nairobien asutuspinta-alasta. Esimerkiksi Nairobissa ja samalla Afrikan suurimmassa slummissa Kiberassa asuu noin miljoonaa ihmistä alueella, joka on kooltaan vain puolet Helsingin ydinkeskustasta.

Suurin osa slummin asukkaista joutuu elämään häätöjen pelossa. Tarkkoja lukuja

on mahdotonta arvioida, mutta häätöjen pelko on osa satojen tuhansien ihmisten arkea Nairobissa. Arvioiden mukaan Afrikassa on häädetty kodeistaan jopa kuusi miljoonaa ihmistä.

Kuvio toistaa usein tuttua kaavaa: maanomistajana esiintyvä ihminen vuokraa tai myy maata slummin asukkaille, jotka rakentavat paikalle asumuksensa.

Sitten, ilman ennakkovaroitusta, paikalle saattaa saapua valtionyhtiöiden edustajia tai muita virkamiehiä, jotka ilmoittavat, ettei maa sovi asuttavaksi. Perusteluina on monia: asumukset ovat voimainjonojen alla, viemäriverkostojen päällä, tai kuten Pumwanissa syyinä on turvallisuusriski.

Hyvässä tapauksessa ihmisille annetaan vuorokausi tai pari tyhjentää kotinsa, mutta useimmiten he eivät saa etukäteen minkäänlaista ilmoitusta häädöstä. Jälkeenpäin häätöjen syistä tiedotetaan niukasti, jos ollenkaan.

KUN VIERAILIMME PUMWANISSA maaliskuun lopulla 2012, tapahtumista oli kulu- nut muutama kuukausi. Osa haastateltavistamme asui ystäviensä luona, osa edelleen pressuista ja muista löydetystä rakennusmateriaaleista kytäytyissä asumuksissa.

NAIROBIN SLUMMIT

- Yli puolet Nairobien väestöstä, noin kaksi miljoonaa ihmistä, asuu slummeissa ja epävirallisilla asuinalueilla. He ovat ahtautuneet alueille, jotka vastaavat vain yhtä prosenttia kaupungin pinta-alasta. Kaupungistuminen kiihdyttää slummiin kasvua.
- Länsi-Nairobissa sijaitseva Kibera on Afrikan suurin slummi. Arviot siellä asuvien ihmisten määrästä vaihtelevat 200 000 ja 500 000 välillä. Kolme muuta Nairobien suurinta slummiä ovat Mukuru, Mathare ja Korogocho. Niissä kussakin asuu noin 100 000–200 000 ihmistä.
- Hygieniä- ja turvallisuusolosuhteet ovat heikot Nairobien slummeissa, ja useat niistä sijaitsevat riskialttiilla alueilla öljyputkien, voimainjonojen ja rautateiden läheisyydessä.
- Slummeissa asuvat ovat erityisen alttiita pakkohäädöille. Niiden seuraukset ovat usein katastrofaalisia ja vaikutukset laajenevat kaikille elämän osa-alueille. Koulunkäynti, työssäkäynti ja juomaveden saanti vaikeutuvat ja väkivallan sekä seksuaalisen hyväksikäytön riski kasvavat. Erityisesti naiset ja tytöt altistuvat väkivallalle.

Vaikka asukkaiden kertomuksissa kuului ymmärrettävästi viha ja katkeruus, häädetyt eivät halunneet verhoutua uhrin viittaani. He vaativat Kenian hallitukselta korvauksia menetetyistä omaisuudesta – sekä ennen kaikkea muutosta tapaan, jolla häädöt toteutetaan. Jos hallitus olisi antanut ihmisille mahdollisuuden muuttaa toiseen paikkaan, heidän ei tarvitsisi asua muiden nurkissa tai taivasalla, kuului häädettyjen viesti.

Ensi vuonna järjestettävät presidentin- ja eduskuntavaalit ovat herättäneet kenialaispoliittit vastustamaan häätöjä. Tammikuussa pääministeri **Raila Odinga** kuvasi häätöjä ”epäinhimillisiksi” ja lupasi uuden perustuslain takaavan kaikille oikeuden kotiin.

Pumwanissa viranomaisien puheisiin suhtaudutaan epäilevästi. Asukkaat pelkäävät, että häädöt jatkuvat vaalien jälkeen entiseen tapaan. Ja vaikka häädöt loppuvat, jo kodeistaan häädetyt eivät saa minkäänlaista apua.

Tilanne ei kuitenkaan ole toivoton. Uusi, vuonna 2010 voimaan astunut perustuslaki saattaa muuttaa Kenian epävirallisissa asumuksissa elävien asemaa, mutta vain, jos paikalliset poliitikot näkevät sen aiheelliseksi. ■

ILMOITA KOULUSI PÄIVÄTYÖKERÄKSEEN!

Amnestyn päivätyökeräys keskittyi luvuvuonna 2012–2013 asumisoikeuksiin. Ohjaa koulusi keräyssumma Amnestylle – ja olette mukana turvaamassa kaikille oikeutta kotiin.

► amnesty.fi/paivatyo